

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΦΛΩΡΙΝΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η ιστορική διακόσμηση των δημοτικών σχολείων: τεκμηρίωση και ερμηνεία
οπτικών αφηγημάτων στους σχολικούς τοίχους**

Υπεύθυνος καθηγητής: κ. Κασβίκης Κωνσταντίνος

Βαθμολογητής Β': κ. Ανδρέου Ανδρέας

Λυκούδη Παρασκευή
Α.Μ. 4237

ΦΛΩΡΙΝΑ 2020

Ευχαριστίες

Κρίνεται σημαντικό να αφιερώσω τη συγκεκριμένη σελίδα προκειμένου να ευχαριστήσω τα άτομα που συνέβαλαν σημαντικά στην εκπόνηση της συγκεκριμένης πτυχιακής, καθώς και για τη βοήθεια, τη συμπαράσταση και τη στήριξή τους και τα τέσσερα έτη των σπουδών μου.

Αρχικά τον κ. Κωνσταντίνο Κασβίκη για τη σημαντική βοήθειά του καθόλη τη διάρκεια εκπόνησης της πτυχιακής μου εργασίας, την καθοδήγηση και την υποστήριξή του με χρήσιμες συμβουλές. Επίσης, τον κ. Ανδρέα Ανδρέου για την ουσιαστική προσοχή του κατά την ολοκλήρωσή της.

Επιπλέον, ευχαριστώ όλους εκείνους που βρέθηκαν δίπλα μου προκειμένου να μην τα παρατήσω και να μη συμβιβαστώ.

Τέλος, το μεγαλύτερο ευχαριστώ το οφείλω στους γονείς μου για την αγάπη, την υπομονή και τη στήριξή τους όλα αυτά τα χρόνια.

Λυκούδη Παρασκευή, 2020

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	3
Περίληψη.....	6
Abstract	7
1. Η δημόσια ιστορία.....	8
1.1 Τι είναι η δημόσια ιστορία	8
1.2 Τα πεδία της δημόσιας ιστορίας.....	9
1.3 Η χρήση και οι καταχρήσεις της ιστορίας.....	9
1.3.1 Η χρήση της ιστορίας σε παγκοσμιοτοπική διάσταση	10
1.4 Η ιστορία στο δημόσιο χώρο.....	11
2. Η εικόνα στο σχολείο	13
2.1. Ορισμός της εικόνας.....	13
2.1.1 Η χρησιμότητα της εικόνας.....	14
2.1.2 Η λειτουργία της εικόνας στη δημόσια ιστορία	14
2.2 Η εικόνα στη σχολική ιστορία.....	17
3. Μεθοδολογία έρευνας	19
3.1 Προϋπάρχουσα έρευνα.....	19
3.2 Ερευνητικά ερωτήματα	20
3.3 Ερευνητικό εργαλείο	20
3.4 Περιορισμοί της έρευνας.....	21
4. Αποτελέσματα της έρευνας.....	22
4.1 Σχολεία και γεωγραφικές περιοχές.....	22
4.2 Βασικά χαρακτηριστικά της ιστορικής διακόσμησης	24
4.2.1 Εικόνες με ιστορικό περιεχόμενο	26
4.2.2 Έργα πλαστικής.....	29
4.2.3 Ιστορικοί χάρτες.....	30
4.2.4 Ζωγραφισμένες επιφάνειες- Γκράφιτι.....	31
4.2.5 Ιστορικά κείμενα	32
4.2.6 Έργα μαθητών	33
4.2.7 Άλλο	34
4.3 Ιστορικά πρόσωπα- Ιστορικά γεγονότα.....	35
4.3.1 Ιστορικά πρόσωπα στις εικόνες με ιστορικό περιεχόμενο	35
4.3.2 Ιστορικά πρόσωπα στα έργα πλαστικής.....	36
4.3.3 Ιστορικά γεγονότα	37

4.3.4 Ιστορικά πρόσωπα- ιστορικά γεγονότα ανά γεωγραφική περιοχή	37
5. Διαπιστώσεις- Συζήτηση	38
6. Βιβλιογραφία	41
7. Παράρτημα	43

Περίληψη

Η παρούσα εργασία στοχεύει στην ερμηνεία, έπειτα από μελέτη, της ιστορικής διακόσμησης των σχολικών τοίχων σε σχολεία Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ανά την Ελλάδα. Για τις ανάγκες της εργασίας χρησιμοποιείται ερευνητικό υλικό πολυετούς έρευνας που διεξήχθη από το έτος 2013 έως 2018. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του μαθήματος «Ειδικά θέματα διδακτικής της ιστορίας» και διεξήχθη από προπτυχιακούς φοιτητές του Τμήματος Δημοτικής εκπαίδευσης, του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας.

Βασισμένη στα αποτελέσματα της πτυχιακής εργασίας και έρευνας του Νικόλαου Πάντσιου, η συγκεκριμένη εργασία μελετάει τα δεδομένα που προέκυψαν από τη νέα έρευνα, ώστε να εντοπίσει στοιχεία που θα εμπλουτίσουν τα αποτελέσματα όπως αυτά έχουν αποτυπωθεί από την προηγούμενη έρευνα. Τα αποτελέσματα της προϋπάρχουσας έρευνας μπορούν να εμπλουτιστούν και, ακόμα, να συγκριθούν αν ταυτίζονται ή αποκλίνουν με τα δεδομένα που προκύπτουν στην παρούσα εργασία.

Αναλυτικά, στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται γενικά το θεωρητικό πλαίσιο όπου ορίζεται η δημόσια ιστορία, τα πεδία της και οι χρήσεις σε παγκόσμιο και εθνικό επίπεδο. Στο δεύτερο κεφάλαιο παραθέτονται ο ορισμός της εικόνας γενικά, η χρησιμότητά της, καθώς και ο τρόπος που αυτή χρησιμοποιείται και λειτουργεί σε συνάρτηση με τον σκοπό ύπαρξής της στο σχολείο. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας και στο τέταρτο αναλύονται τα αποτελέσματά της. Η εργασία ολοκληρώνεται με τις διαπιστώσεις και τη συζήτηση γύρω από τη συγκεκριμένη έρευνα. Παρατίθεται η σχετική βιβλιογραφία και το παράρτημα στο οποίο βρίσκεται το ερευνητικό εργαλείο.

Λέξεις-κλειδιά: ιστορική διακόσμηση, σχολική διακόσμηση, δημόσια ιστορία, Δημοτικό σχολείο, ιστορική αναπαράσταση, γενική - τοπική ιστορία.

Abstract

The present thesis aims at the interpretation, after study, of the historical decoration of the school walls in schools of Primary education throughout Greece. For the thesis's needs, research material of many years of research was used from 2013 to 2018. The survey was conducted within the course "Special issues of teaching history" and was carried out by undergraduate students of the Department of Primary Education, University of Western Macedonia.

Based on the results of the dissertation and research of Nikolaos Pantsios, this paper studies the data that emerged from a new research, in order to identify data that will enrich the results as they have been captured by the previous inquiry. The results of the pre-existing research can be enriched and even compared if they are identical or deviated from the data obtained in the present dissertation.

In detail, in the first chapter there is a presentation of the theoretical framework that defines public history, its fields and uses globally and nationally. The second chapter lists the definition of the image in general, its usefulness, and how it is used and operates in relation to the purpose of its existence in school. The third chapter presents the research's methodology and the fourth analyzes its results. The paper concludes with findings and discussion around this research. The relevant bibliography and the appendix to which the research tool is located are listed below.

Word-keys: historical decoration, school decoration, public history, primary school, historical representation, general – local history.

1. Η δημόσια ιστορία

1.1 Τι είναι η δημόσια ιστορία

«Ο όρος δημόσια ιστορία περιγράφει τους πολλούς και διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους η ιστορία τίθεται σε λειτουργία στον κόσμο». (National Council of Public History-NCPH).¹

Η παραπάνω οριοθέτηση της δημόσιας ιστορίας από το εθνικό συμβούλιο δημόσιας ιστορίας, με έδρα την Αμερική, αναφέρει ουσιαστικά την ιστορία ως εφαρμοσμένη επιστήμη αναφορικά με τα διάφορα ζητήματα του πραγματικού κόσμου. Όμως ο όρος δημόσια ιστορία με την παραπάνω νοηματοδότηση δεν υπήρχε πάντοτε. Εδραιώνεται για πρώτη φορά στην Αμερική, περίπου στα 1970 μετά την έξαρση κάποιων γεγονότων, που αφορούσαν άμεσα όλη την κοινωνία, όπως οι εργατικοί αγώνες και το φεμινιστικό κίνημα². Εκείνη την περίοδο εμφανίζεται η «προφορική ιστορία», η ιστορία εκείνη που συζητιέται από όλους και όχι μέσα στα πλαίσια ερευνών. Η εμφάνιση και η συζήτηση της δημόσιας ιστορίας εμφανίζεται και στην Ελλάδα, η οποία αποτελεί και το πλαίσιο της παρούσας εργασίας, ως μια σχετικά νέα έννοια που ακόμα βρίσκεται σε πρώιμο επίπεδο. Πολλές είναι οι οριοθετήσεις που δίνονται για την έννοια αυτή. Σε ένα γενικότερο πλαίσιο θα μπορούσε να αναφερθεί πως ως δημόσια ιστορία εννοείται η έντονη συζήτηση για το παρελθόν σε συνάρτηση με την αβεβαιότητα για το μέλλον, είτε στην πραγματολογική της διάσταση είτε τοποθετημένη πάνω σε μια μεταϊστορική διάσταση. Όπως και στην Αμερική έτσι και στην Ελλάδα ενδιαφέρον προκαλούν ιστορικά γεγονότα για τα οποία γίνεται προφορικός λόγος όπως οι γενοκτονίες, το Ολοκαύτωμα, η αποικιοκρατία κ.α. Σε συνδυασμό με την αύξηση των μαρτύρων των πρόσφατων αυτών γεγονότων και του κοινωνικού ενδιαφέροντος αντικειμενικοποίησης των όρων αναπαράστασης και ερμηνείας του παρελθόντος, επέρχεται η δημόσια συζήτηση για τα επίμαχα αυτά γεγονότα.³ Συμπερασματικά η δημόσια ιστορία, αν και διαφοροποιείται από χώρα σε χώρα λόγω των διαφορετικών ορισμών της, αφορά την εκλαΐκευση και την κατανάλωση της ιστορικής πληροφορίας από την κοινωνία, απαγκιστρωμένη από την ακαδημαϊκή κοινότητα, με σκοπό την καλλιέργεια της μνήμης, την αφύπνιση και πολλές φορές την ψυχαγωγία ενός κοινού που προηγουμένως δεν είχε επαφή ή δεν είχε εκδηλώσει ενδιαφέρον για την επιστημονική διάσταση της ιστορίας. Ωστόσο υπάρχει και η προσέγγιση της δημόσιας ιστορίας ως το εγχείρημα διοχέτευσης της ακαδημαϊκής γνώσης στο ευρύτερο κοινό.

---

¹ Βλ. σχετικά Λεμονίδου, Ε. (2015), *Δημόσια ιστορία: Η διεθνής εμπειρία και το ελληνικό παράδειγμα*, στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.). *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σ. 89.

² Βλ. σχετικά Λεμονίδου, Ε. (2015), *Δημόσια ιστορία: Η διεθνής εμπειρία και το ελληνικό παράδειγμα*, στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.). *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, σ. 83.

³ Βλ. σχετικά Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. Εισαγωγή, στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.). *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σ. 9-10.

1.2 Τα πεδία της δημόσιας ιστορίας

Σε πολλές, αν όχι σε όλες, τις περιπτώσεις είναι θετικό να γνωρίζουμε τις χρήσεις της δημόσιας ιστορίας προκειμένου να μην περάσουμε από την πληροφορία και την εκλαΐκευση, στην προπαγάνδα και τις σκοπιμότητες. Τα πεδία όπου συναντάται η δημόσια ιστορία ποικίλλουν. Πρωτίστως, σύμφωνα με την παρούσα συγκυρία, η δημόσια ιστορία συναντάται στο διαδίκτυο και την τηλεόραση όπου παρουσιάζεται ένα πρόσφατο γεγονός ή η μνημόνευση κάποιου παρελθοντικού γεγονότος και, δευτερευόντως, περνάμε αυτόματα στην διάσταση που ταιριάζει με αυτό που ο Nietzsche ονομάζει κριτική ιστορία. «Για να ζήσει ένας άνθρωπος πρέπει να διαθέτει, και κατά καιρούς να χρησιμοποιεί, τη δύναμη να θρυμματίζει και να διαλύει το παρελθόν». Είναι αναπόφευκτο και αναπότρεπτο, λοιπόν, να περνάμε σε σχολιασμό των γεγονότων ως ερεθίσματα μέσω του διαδικτύου και της τηλεόρασης εφόσον αυτά αποτελούν, πλέον, την ευκολότερη πρόσβαση και διαθεσιμότητα της δημόσιας ιστορίας ώστε να αποτελεί «αντικείμενο» κριτικής. Εκτός από την κριτική ιστορία ένα ακόμα σημαντικό πεδίο της δημόσιας χρήσης της ιστορίας, στην εποχή μας, αποτελεί και η μνημειακή ιστορία. Μνημειακή ιστορία αποτελούν τα διάφορα ηρώα που κοσμούνται από αγάλματα πεσόντων πολέμου ή από συμβολικά μνημεία γεγονότων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το «Σπαθί» στην πόλη της Κομοτηνής το οποίο κατασκευάστηκε την περίοδο της Χούντας. Αν και δεν υπάρχει καμία επιγραφή το μνημείο «διαβάζεται» ως κείμενο το οποίο παρέχει πληροφορίες.⁴

1.3 Η χρήση και οι καταχρήσεις της ιστορίας

Το ευρύτερο κοινό που ενδιαφέρεται για τη δημόσια ιστορία είναι, όπως είπαμε, η κοινωνία. Ωστόσο υπάρχουν και οι άμεσα ενδιαφερόμενοι ανάμεσα στους οποίους βρίσκουμε λογοτέχνες, δημοσιογράφους, πολιτικούς κ.α. Το επίπεδο ενδιαφέροντος κυμαίνεται διαφορετικά στην κάθε περίπτωση με τους τελευταίους να ενδιαφέρονται λίγο περισσότερο στην προβολή της δημόσιας ιστορίας, προς την κοινωνία, κατά πως είναι περισσότερο επιθυμητό ανάλογα με την εποχή. Κάνουν χρήση της ιστορίας όχι μόνο προς πληροφόρησή τους αλλά και προς διάχυσή της στο ευρύτερο κοινό που αναφέραμε παραπάνω, καθώς η μεγάλη ανάπτυξη των έντυπων, και κυρίως ηλεκτρονικών ΜΜΕ, και άλλοι θεσμικοί φορείς επηρεάζουν την δημόσια σφαίρα. Οι χρήσεις της ιστορίας στοχεύουν στην ενημέρωση, την ψυχαγωγία, τη διατήρηση της συλλογικής μνήμης αλλά οι καταχρήσεις της, στην καλύτερη των περιπτώσεων, στην εμπορευματοποίηση της ιστορίας. Σύμφωνα με τις έρευνες ο τρόμος της επαναλαμβανόμενης ιστορίας καθώς και η θύμηση του αβάσταχτου τραύματος, αποτελούν έναν πρώτο άξονα χρήσης της ιστορίας. Ο τρόμος σχετίζεται με τη μνήμη και τη γνώση του πως γίνεται να δεχόμαστε την εξόντωση και τον βασανισμό τόσων λαών. Προκύπτει επομένως μια συζήτηση γύρω από αυτό το πλαίσιο όπου εμφανίζεται η μνήμη του τραύματος.⁵

⁴ Βλ. σχετικά Moses, A. D. (2015), *Πώς και γιατί η χρήση και η κατάχρηση της ιστορίας είναι αναπότρεπτη, αναπόφευκτη και ανεκτίμητη για τη δημόσια ζωή*, στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. επιμ.), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σσ. 29 και Δαλκαβούκης, Β. – Τσέκου, Κ. (2015), *Χτίζοντας τη δημόσια ιστορία στον χώρο: Η περίπτωση των μνημείων της Κομοτηνής*, στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σ. 128 και φωτογραφίες 6 και 7.

⁵Βλ. σχετικά Moses, A. D. (2015), *Πώς και γιατί η χρήση και η κατάχρηση της ιστορίας είναι αναπότρεπτη, αναπόφευκτη και ανεκτίμητη για τη δημόσια ζωή*, στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε.,

Οι καταχρήσεις της ιστορίας αποτελούν ένα ελάχιστο πολυπλοκότερο πεδίο από τις χρήσεις της. Όταν η χρήση της ιστορίας παίρνει τη μορφή της κατάχρησης περιοριζόμαστε αναφορικά με τα πεδία. Εδώ σπουδαίο ρόλο παίζουν τα ΜΜΕ καθώς οι ειδήσεις αφορούν μια επαναλαμβανόμενη θύμηση του τραύματος μιας ομάδας ανθρώπων που ψάχνει για εκδίκηση για τις ταπεινώσεις του παρελθόντος. Παράδειγμα αποτελεί το εβραϊκό ζήτημα το οποίο το 2000 φάνταζε σχεδόν μεσσιανικό. Όταν οι εβραίοι βρίσκονται να αντιμετωπίζουν ένα 2^ο Ολοκαύτωμα από το Ιράν και τους συμμάχους του βρισκόμαστε αντιμέτωποι όχι με την θύμηση του τραύματος, αλλά με την επανάληψή του. Εκεί όπου η επικαιρότητα εμφανίζεται ως μετενσάρκωση μιας, συχνά γενοκτονικής, εμπειρίας, η επακόλουθη θέση είναι αμυντική και οδηγεί σε προληπτική ή αναμενόμενη αυτοάμυνα.⁶

1.3.1 Η χρήση της ιστορίας σε παγκοσμιοτοπική διάσταση

Κάθε χώρα επιλέγει έναν συγκεκριμένο τρόπο και μέσο για να αποδώσει ιστορικά γεγονότα στον υπόλοιπο κόσμο, τα γεγονότα αυτά θα «φτάσουν» στους υπόλοιπους γύρω από μια ιστορία προσιτή και προσβάσιμη που θα ξεκινά από την καλλιέργεια της κριτικής σκέψης με στόχο απόδοση μιας έννοιας ιστορικής πραγματικότητας και θα καταλήγει στις παραμέτρους που είτε θα επιβραβεύουν το ιστορικό γεγονός, είτε θα το αποδοκιμάζουν. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως ένα ιστορικά αποδεδειγμένο γεγονός αποδίδεται με διαφορετική «χρoιά» ανάλογα με το άτομο που το αποδίδει, ακόμα και αν μιλάμε για τα πλαίσια που τα άτομα αυτά βρίσκονται στην ίδια χώρα. Πάντοτε με την σκέψη ότι τα ιστορικά γεγονότα κατά πάσα πιθανότητα εξυπηρετούν έναν συγκεκριμένο σκοπό καλλιεργούμε την κριτική μας σκέψη. Συγκρίνοντάς το με την ιστορία, ως έννοια και εφαρμογή, αυτοσκοπός είναι η εμφάνιση μιας αντικειμενικής πραγματικότητας και αλήθειας σε συνδυασμό με την επεξεργασία από τους ανθρώπους, παρότι η γνωστοποίηση της ιστορίας κάποιου τόπου στον υπόλοιπό κόσμο. Ωστόσο για να ελέγξουμε την παγκόσμια διάσταση της ιστορίας θα προσπαθήσουμε να κινηθούμε γύρω από τα εξής ερωτήματα: η δημόσια ιστορία είναι ένα επιστημονικό πεδίο που μπορεί να οριστεί με πολλούς τρόπους παγκοσμίως, αλλά που προσεγγίζει παθιασμένα το παρελθόν και περιλαμβάνει άμεσα δημόσια συμμετοχή και συναισθήματα; Καθώς επίσης και 'αφορά η διεθνής δημόσια ιστορία τη θέσπιση κάποιων διεθνών επιστημονικών πλαισίων και ταυτότητας;⁷

Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε ως εισαγωγικό παράδειγμα όσα αναφέρονται στο άρθρο του Serge Noiret⁸ που επισημαίνει ότι στις ΗΠΑ ο όρος δημόσια ιστορία είναι ένα οργανωμένο επιστημονικό πεδίο. Ο αγγλικός όρος και η έννοια, από την άλλη μεριά, σπάνια χρησιμοποιούνται ή μεταφράζονται και τα πανεπιστήμια συνήθως δεν διδάσκουν τη δημόσια ιστορία ως ένα επιστημονικό πεδίο. Στις ιδιωτικές και δημόσιες επιχειρήσεις, στα πολιτιστικά ιδρύματα εφαρμόζουν μορφές δημόσιας και της

Πασχαλούδη, Ε. επιμ.), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σ. 30-31.

⁶ Βλ. σχετικά Moses, A. D. (2015), *Πώς και γιατί η χρήση και η κατάχρηση της ιστορίας είναι αναπότρεπτη, αναπόφευκτη και ανεκτίμητη για τη δημόσια ζωή*, στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. επιμ.), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σ. 38-40

⁷ Noiret, S. (2015), *Υπάρχει τελικά διεθνής δημόσια ιστορία;* Στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σ. 51-52.

⁸ Noiret, S. (2015), *Υπάρχει τελικά διεθνής δημόσια ιστορία;* Στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σ. 51-64.

επιστημονικής ιστορίας. Συμπληρωματικά, υποστηρίζεται πως στην Αυστραλία η δημόσια ιστορία εμφανίζεται στα μουσεία περισσότερο, παρότι στην Αμερική όπου κάθε εθνοτική ομάδα έχει το δικό της μουσείο και δημιουργεί ξεχωριστές μορφές δημόσιας ιστορίας. Ο κάθε τόπος έχει την δική του ιστορία.

Σε κάθε περιοχή η έννοια της ιστορίας είναι σχεδόν ταυτόσημη όμως αντιμετωπίζεται διαφορετικά. Αυτό συμβαίνει γιατί η ιστορία σε κάθε έκφασή της προέρχεται από διάφορα και διαφορετικά γεγονότα και οι παράγοντες που επηρεάζουν τις μελέτες είναι ενδογενείς και εξωγενείς. Η δημόσια συζήτηση, η οποία προκύπτει από τα γεγονότα που βίωσε, αναβιώνει ή “θυμάται” ο κάθε τόπος, προκύπτουν από κάτι κοινό: την δημόσια συζήτηση που συνεπάγεται το κοινωνικό ενδιαφέρον.⁹

1.4 Η ιστορία στο δημόσιο χώρο

Περνώντας στον σχολιασμό για την ιστορία στο δημόσιο χώρο, ειδικότερα για την δημόσια ιστορία στην Ελλάδα, θεωρείται δεδομένο πως μια χώρα προωθεί την ιστορία της όπως την εξυπηρετεί. Σύμφωνα με την Ε. Λεμονίδου¹⁰ δύο είναι τα σχετικά πρόσφατα ορόσημα με την βοήθεια των οποίων αναπτύχθηκε η δημόσια ιστορία: ο τερματισμός του Ψυχρού Πολέμου (1989) και η χρηματοπιστωτική κρίση (2007). Στην πρώτη περίπτωση έχουμε το φαινόμενο της θύμησης του αβάσταχτου τραύματος καθώς αναδύθηκαν τραυματικές εμπειρίες προηγούμενων συγκρούσεων και μνήμες του παρελθόντος. Σηματοδοτείται η έναρξη της κυριαρχίας στο μυαλό των ανθρώπων της πτώσης της δικτατορίας και των ολοκληρωτικών καθεστώτων, με την βίαιη κατάργηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, τα οποία συνδέουν άμεσα την δημόσια ιστορία σε παγκόσμιο επίπεδο με την δημόσια ιστορία της Ελλάδος. Μόλις η συζήτηση για τα γεγονότα του '40 ήρθε στην δημόσια συζήτηση ξεκίνησε ο διάλογος, ο οποίος ακολούθησε τα συνέδρια που έγιναν στα τέλη του 1990. Στα συνέδρια αυτά παρίστανται οι «αναθεωρητές» στους οποίους αντιπαρατίθενται οι εκπρόσωποι της «παραδοσιακής σχολής» ή αλλιώς υπερασπιστές της ιστορικής κληρονομιάς του 1940. Ο δημόσιος διάλογος για την ιστορία στην Ελλάδα προβάλλεται μέσω των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ), κινηματογράφο, διαδίκτυο και μέσω εντατικών ερευνών οι οποίες, έχοντας ως παραδοχή τα παραπάνω, ερευνώνται με την σειρά τους. Φέρνουν στην επιφάνεια γεγονότα, όπως το έπος του '40, προάγοντας έτσι την κριτική σκέψη.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα δημόσιας χρήσης της ιστορίας στην Ελλάδα αποτελεί η προσπάθεια ηρωοποίησης της χώρας σε σχέση με τους νικηφόρους πολέμους που συμμετείχε. Σε κάθε περίπτωση η διδασκαλία της ιστορίας στο σχολείο, η οποία αποτελεί άξονα της δημόσιας ιστορίας, παρουσίαζε τους πολέμους όπου η Ελλάδα πλήττονταν όμως στο τέλος κέρδιζε. Οι περιπτώσεις όπου η Ελλάδα τιμάται δημόσια με εθνικές εκδηλώσεις και παρελάσεις είναι δύο: η Επανάσταση του 1821 ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και ο πόλεμος του 1940 με το μεγάλο ΟΧΙ. Γνωρίζουμε τους εθνικούς ήρωες της κάθε περίπτωσης οι οποίοι μνημονεύονται και στις εκκλησιαστικές λειτουργίες.

⁹ Βλέπε σχετικά Noiret, S. (2015), Υπάρχει τελικά διεθνής δημόσια ιστορία; Στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.), Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σ. 51-64.

¹⁰ Λεμονίδου, Ε. (2015), *Δημόσια ιστορία: Η διεθνής εμπειρία και το ελληνικό παράδειγμα*, στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σ. 94-96.

Αντίθετα με τα παραπάνω, ο πόλεμος του 1897, που σηματοδοτεί μια μεγάλη εθνική ήττα, δεν βρίσκει χώρο στη δημόσια ιστορία, καθώς για παράδειγμα δεν διδάσκεται στο πλαίσιο της σχολικής ιστορίας. Το βιβλίο της ομάδας Ρεπούση κάνει μια μικρή έως μηδαμινή αναφορά στον συγκεκριμένο πόλεμο τοποθετώντας τον απλώς σε μια ιστοριογραμμή.¹¹ Στο βιβλίο του δασκάλου¹² γίνεται επίσης αναφορά στον πόλεμο, τον οποίο κατατάσσει ως «αίτιο έξαρσης του κινήματος στο Γουδί»¹³. Μεγάλη εντύπωση προκαλεί η ονομασία «Ατυχίας Πόλεμος» καθώς προσδίδει στην τότε Ελλάδα το χαρακτηριστικό της ατυχίας ενώ θα έπρεπε να γίνεται αναφορά στην κακή κατάσταση οικονομίας και στρατού, αν σκεφτούμε πως η χώρα βρισκόταν τέσσερα χρόνια μετά την πτώχευση του 1893 και το γεγονός πως ο πόλεμος αυτός ήταν η πρώτη προσπάθεια οργάνωσης στρατιωτικού και πολιτικού προσωπικού 76 χρόνια μετά την επανάσταση του 1821.¹⁴

Ένα μέσο που χρησιμοποιείται για να μελετήσουμε το πώς οι άνθρωποι και η κοινωνία γενικότερα καταναλώνουν την ιστορία και την ιστορική διάσταση, αφορά την υλική της διάσταση. Για παράδειγμα στην έρευνα¹⁵ των Δαλκαβούκης- Τσέκου «Η περίπτωση των μνημείων της Κομοτηνής» αναφέρονται δύο μνημεία που αποτυπώνουν την δημόσια χρήση της ιστορίας. Παλαιότερα και όταν δεν είχαν όλοι πρόσβαση στο διαδίκτυο αλλά και όταν δεν υπήρχε το διαδίκτυο, η διατήρηση της συλλογικής μνήμης μέσω του δημόσιου διαλόγου πραγματοποιούνταν με συνδυασμό της σχολικής εκπαίδευσης και της προβολής της ιστορικής μνήμης στον χώρο μέσω μνημείων και διαφόρων μνημονικών τόπων.¹⁶ Στην περίπτωση της Κομοτηνής αυτό αποκρυσταλλώνεται σε δυο ηρώα: α) «Ηρώον των εν πολέμοις πεσόντων» της δεκαετίας του 1930 και, β) το «Σπαθί» κατασκευασμένο την περίοδο της χούντας, χωρίς επιγραφή. Το ηρώο σήμερα βρίσκεται στο πάρκο με την ονομασία «Μικρό πάρκο» ή Πάρκο Αρχαιολογικού μουσείου.¹⁷ Σύμφωνα με την έρευνα η ανάγκη για την δημιουργία του συγκεκριμένου ηρώου εμφανίζεται στα τέλη της δεκαετίας του 1920 και οι πρώτες επαφές της δημόσιας εκπαίδευσης με το ηρώο «προδίδουν» πώς ήταν το 1930 εφόσον τα αρχεία δείχνουν δάσκαλο με μαθητές να φωτογραφίζονται στο μνημείο. Το μνημείο συνοδεύεται από την επιγραφή «ΑΓΑΚΛΥΤΟΝ ΚΟΜΟΤΗΝΗ ΘΗΚΕΝ ΟΝΟΜΑ ΚΑΙ ΓΑΡ ΥΠΕΡ ΠΑΤΡΗΣ ΕΠΕΣΑΝ» και τις ημερομηνίες 1821 στο αριστερό κιονόκρανο και 1922 στο δεξί κιονόκρανο. Από τις ημερομηνίες

¹¹ Ρεπούση Μ., Ανδρεάδου Χ., Πουταχίδης Α., Τσίβας Α. (2006α). *Στα νεότερα και σύγχρονα χρόνια. Ιστορία της Στ' Δημοτικού*, σ. 71. Αθήνα: Αθήνα: ΟΕΔΒ.

¹² Ρεπούση Μ., Ανδρεάδου Χ., Πουταχίδης Α., Τσίβας Α. (2006β). *Στα νεότερα και σύγχρονα χρόνια. Ιστορία της Στ' Δημοτικού. Βιβλίο Δασκάλου*, σ. 66. Αθήνα: Αθήνα: ΟΕΔΒ.

¹³ Ματσακαλίδης, Χ. (2018) *Έρευνα σχολικών εγχειριδίων: 1897-1937: Συγκριτική έρευνα των ερμηνευτικών και διδακτικών προσεγγίσεων της περιόδου σε 3 σχολικά εγχειρίδια της Στ' τάξης του δημοτικού*, Πτυχιακή εργασία, Φλώρινα: Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας. Διαθέσιμη στο: <http://dspace.uowm.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/1275/Matskalidis%20Charalampos.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

¹⁴ Για περισσότερες πληροφορίες:

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%BF%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82_%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CF%82_%CF%84%CE%BF%CF%85_1897

¹⁵ Βλ. σχετικά Δαλκαβούκης, Β. – Τσέκου, Κ. (2015), *Χτίζοντας τη δημόσια ιστορία στον χώρο: Η περίπτωση των μνημείων της Κομοτηνής*, στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σ. σ. 115-131.

¹⁶ Για τον όρο βλ. P. Nora, “Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire”, *Representations* 26 (1989), 7-24.

¹⁷ Βλ. σχετικά Σάββας Κουτλογεωργίου, *Η Κομοτηνή του παρελθόντος. Φωτογραφικό οδοιπορικό (1920 έως σήμερα)*, Δήμος Κομοτηνής – ΔΕΠΑΚ, Κομοτηνή 2006, 135. Δυστυχώς δε γνωρίζουμε τη χρονολογία κατά την οποία μεταφέρθηκε το μνημείο.

διακρίνουμε τους πεσόντες στους οποίους είναι αφιερωμένο το μνημείο και γίνεται αντιληπτή η ανάγκη να αναδειχθεί η διαχρονικότητα του ελληνικού κράτους, η ενσωμάτωση της πόλης στο ελληνικό κράτος και η εθνική υπερηφάνεια. Έτσι αυτόματα οι μειονότητες της πόλης δεν υπάρχουν πουθενά. Επομένως σε μια επικείμενη διδασκαλία με μελέτη τοπίου τα παιδιά θα «γνωρίσουν» τους εθνικούς ήρωες που θυσιάστηκαν και θα φτάσουν στην, αναπόφευκτα, μονόπλευρη κρίση της ιστορικότητάς του.

Οι παρατηρήσεις των ερευνητών μας επιτρέπουν να σχολιάσουμε την αλλαγή, ή καλύτερα, την προσθήκη των επιγραφών αυτών καθώς και την αφαίρεση της μιας ημερομηνίας ως προσπάθεια «ένταξης» των «μνημειακών τόπων» στα νεότερα δεδομένα της ανθρωπότητας. Δηλαδή ανάλογα με το θέμα που επικρατεί περισσότερο στον δημόσιο διάλογο προσαρμόστηκε αντίστοιχα και το μνημείο. Από χωροταξική πλευρά το μνημείο μας επιτρέπει να δούμε την εισαγωγή του παρελθόντος, οργανικά, στο παρόν. «Η μετακίνηση του τελετουργικού κέντρου της πόλης από το παλιό στο καινούριο ηρώο συμπίπτει με τη διαμόρφωση ενός νέου χωρικού κέντρου».

Όσον αφορά το δεύτερο μνημείο, το ονομαζόμενο «Σπαθί» κατασκευασμένο την περίοδο της Χούντας να αναφερθεί εξ αρχής πως δεν υπάρχει καμία περιγραφή που να παραπέμπει οπουδήποτε, ωστόσο το μνημείο γίνεται και αυτό αντικείμενο διδασκαλίας αλλά οι φοιτητές που το παρατηρούν και το μελετούν το διαβάζουν ως «κείμενο». Από χωροταξική πλευρά το μνημείο μας επιτρέπει να δούμε την εισαγωγή του παρελθόντος, οργανικά, στο παρόν. «Η μετακίνηση του τελετουργικού κέντρου της πόλης από το παλιό στο καινούριο ηρώο συμπίπτει με τη διαμόρφωση ενός νέου χωρικού κέντρου»¹⁸.

Η μνήμη που προσδίδει το συγκεκριμένο μνημείο συνυπάρχει με την «αναψυχή» στην πλατεία, το πάρκο. Επιπροσθέτως, η έλλειψη επιγραφής προσδίδει μια επιβλητικότητα την οποία μπορούμε να την ερμηνεύσουμε διαφορετικά, για παράδειγμα, ένα σπαθί έτοιμο να δράσει.

Συμπερασματικά αναφερόμενοι και στα δύο μνημεία, για τα οποία παρατέθηκαν ορισμένες ερευνητικές πληροφορίες, φαίνεται πως σε καμία περίπτωση δεν υπάρχει θρησκευτική αναφορά ή σημείωση κάτι που είναι αντίθετο με τον κανόνα που χαρακτηρίζει μνημεία τέτοιου είδους. Το κράτος σε αυτή την περίπτωση μπορεί να θέλει είτε να φανεί μοντέρνο, είτε, με βάση την τροπή που έχει πάρει ο σημερινός δημόσιος διάλογος, να προσπαθεί να επιδείξει έναν «ιστορικό συμβιβασμό» απέναντι στην «αλλόθρησκη μουσουλμανική μειονότητα της πόλης».¹⁹

2. Η εικόνα στο σχολείο

2.1. Ορισμός της εικόνας

Στην εικόνα αποδίδονται παραπάνω από μια έννοιες οι οποίες αποτελούν τον ολοκληρωμένο ορισμό της. Γραμματικά η εικόνα είναι ένα ουσιαστικό θηλυκού γένους και εγκυκλοπαιδικά της αποδίδονται

---

¹⁸ Βλ. σχετικά Δαλκαβούκης, Β. – Τσέκου, Κ. (2015), Χτίζοντας τη δημόσια ιστορία στον χώρο: Η περίπτωση των μνημείων της Κομοτηνής, στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.), Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σ. σ. 115-131.

¹⁹ Βλ. σχετικά Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε., (2015). *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, σ. 129-130

οι εξής ορισμοί: αναπαράσταση της πραγματικότητας, οπτική αντίληψη μιας σκηνής και μεταφορικά γενική εντύπωση. Επίσης, ως θρησκευτικός όρος αναφέρεται στην ζωγραφική θρησκευτική αναπαράσταση.²⁰ Στην εικόνα μπορούν να αποτυπώνονται υλικά αντικείμενα, υποκείμενα και η αποτύπωση αυτή γίνεται για παράδειγμα στο χαρτί, στο ανθρώπινο μυαλό, ενώ πλέον με την εξέλιξη της τεχνολογίας και με την χρήση μιας φωτογραφικής μηχανής. Μια εικόνα μπορεί να μορφώνεται στο μυαλό κάποιου από τη φαντασία του ή να ανασύρεται εύκολα από τη μνήμη του.²¹

2.1.1 Η χρησιμότητα της εικόνας

Η υλική μορφή της εικόνας μας επιτρέπει να διατηρούμε «ζωντανό» ένα γεγονός το οποίο σε αντίθετη περίπτωση παραχαράσσεται είτε από την μνήμη είτε από την πραγματικότητα. Μας δίνει την δυνατότητα χρησιμοποιώντας μία από τις πέντε αισθήσεις, την όραση, να ανακαλούμε στιγμές και να τις αναβιώνουμε. Η εικόνα ουσιαστικά μας παρέχει την πληροφορία, σε συνδυασμό με την εικαστική πλευρά της, ολοκληρώνοντας έτσι τον «αυτοσκοπό» της, ο οποίος είναι να προσδώσει κάποιο νόημα και να γίνει κατανοητή. Ο Kurt Tucholsky λέει «Μία εικόνα λέει περισσότερα από όσα χίλιες λέξεις».

Χρησιμοποιώντας ως αφορμή την παραπάνω ρήση να σχολιάσουμε πως οι ιστορικοί των νεότερων γενεών άρχισαν να εισάγουν την πληροφορία της εικόνας στις έρευνές τους ακριβώς για να την διευρύνουν. Δηλαδή «οι εικόνες έχουν την δική τους θέση δίπλα στα γραπτά κείμενα και τις προφορικές μαρτυρίες».²² Οι ιστορικοί προτιμούσαν να ασχολούνται με κείμενα και πολιτικοοικονομικά γεγονότα, όχι με τις βαθύτερες πτυχές της εμπειρίας που εξετάζουν οι εικόνες. Η χρησιμότητα της εικόνας απλώνεται σε πολλούς άξονες. Σύμφωνα με τον Peter Burke η εικόνα λειτουργεί ως «αυτόπτης μάρτυρας». Παράδειγμα αυτού του προσδιορισμού αποτελεί ο πίνακας ζωγραφικής «Οι αρραβώνες του Αρλονφίν»²³ ο οποίος φέρει την υπογραφή «Jan van Eyck fuit hic» που σημαίνει πως ο Jan van Eyck ήταν παρών, δηλαδή σαν ο ζωγράφος να λειτούργησε ως αυτόπτης μάρτυρας αυτού του αρραβώνα και το αποτύπωσε στην εικαστική διάσταση, όπως ακριβώς το έβλεπε από την συγκεκριμένη οπτική γωνία και την συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Επιπρόσθετα, τα κείμενα που συνοδεύουν την εικόνα αφήνουν την αίσθηση πως ο καλλιτέχνης θέλει να αποδώσει κάτι πολύ συγκεκριμένο, το οποίο «φανερώνεται» μέσα από τον πίνακά του και έτσι προκύπτει η θεωρία του «αυτόπτη μάρτυρα». Παρόλα αυτά ο Burke επισημαίνει ότι: «Η χρήση της μαρτυρίας των εικόνων εγείρει πολλά προβλήματα που προκαλούν αμηχανία. Οι εικόνες είναι βουβοί μάρτυρες και είναι δύσκολο να μεταφέρει κανείς τις καταθέσεις τους με λέξεις... οι ιστορικοί όμως, όχι σπάνια, το αγνοούν, για να διαβάσουν τις εικόνες πίσω από τις γραμμές...»²⁴

2.1.2 Η λειτουργία της εικόνας στη δημόσια ιστορία

Η εικόνα, όταν την αντικρίζουμε, πάντοτε μας μεταφέρει ένα μήνυμα. Αυτή είναι και η ουσιαστική λειτουργία της εικόνας και ο λόγος ύπαρξής της, ότι δηλαδή σε συνάρτηση με το μήνυμα που είτε θα αναγράφεται είτε θα κρύβεται και θα υπαινίσσεται από τον δημιουργό της, είτε είναι ένας καλλιτεχνικός πίνακας, είτε μια φωτογραφία κ.α., επιτρέπει στον «αναγνώστη» να την διαβάσει. Με

²⁰ Βλ. στο διαδικτυακό λεξικό:

<https://el.thefreedictionary.com/%CE%B5%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%BD%CE%B1>

²¹ Για περισσότερες πληροφορίες:

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%BD%CE%B1>

²² Burke, P. (2003). Αυτοψία: Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών. Αθήνα: Μεταίχμιο σ. 11

²³ Burke, P. (2003). Αυτοψία: Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών. Αθήνα: Μεταίχμιο σ. 17

²⁴ Burke, P. (2003). Αυτοψία: Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών. Αθήνα: Μεταίχμιο σ. 18

τον ορισμό «κατηγορίες των εικόνων» επικεντρωνόμαστε στην εικόνα όχι ως τέχνη. Ο όρος τέχνη, για την εικόνα, είναι μεταγενέστερος και συναντάται στην Δύση τον 18^ο αιώνα στην διάρκεια της Αναγέννησης και αργότερα όταν ξεκίνησε η μελέτη για την «αισθητική πλευρά» της εικόνας.

Η πρώτη κατηγορία της εικόνας είναι η φωτογραφία. «Οι φωτογραφίες μπορεί να μην λένε ψέματα, οι ψεύτες όμως μπορούν να φωτογραφίζουν» αναφέρει ο Lewis Hine και έτσι ξεκινάει η αναφορά στην πρώτη κατηγορία της εικόνας, η οποία είναι η φωτογραφία. Αναλύοντας την παραπάνω φράση γίνεται αντιληπτό πως σημαντικό ρόλο παίζει ο άνθρωπος εκείνος που θα τραβήξει μια φωτογραφία και τι θα θέλει να περάσει μέσα από αυτήν. Αυτό αποτελεί ένα μείζον πρόβλημα για τους ιστορικούς καθώς αμφιταλαντεύονται με την αλήθεια και το ψέμα που μπορεί να περιέχει μια φωτογραφία. Ο γάλλος συγγραφέας Paul Valery θέτει το εξής ερώτημα: «Θα μπορούσε το ένα ή το άλλο γεγονός, όπως παρουσιάζεται μέσα από την αφήγηση, να έχει φωτογραφηθεί; Το παραπάνω ερώτημα έμμεσα παρουσιάζει την αντίθεση μεταξύ υποκειμενικής αφήγησης και αντικειμενικής φωτογραφίας. Η φράση «τεκμηριωτική φωτογραφία» χρησιμοποιήθηκε, αρχικά, την δεκαετία του 1930 στις ΗΠΑ για να περιγράψει σκηνές από την καθημερινή ζωή των απλών ανθρώπων.²⁵ Το ζήτημα που προκύπτει σε αυτή την περίπτωση είναι να εντάξουμε την φωτογραφία που βλέπουμε σε ένα πλαίσιο καθώς, ειδικότερα, οι παλαιότερες φωτογραφίες μας είναι άγνωστες όσον αφορά τα πρόσωπα και το μέρος. Οι φωτογραφίες εκείνης της εποχής, το ύφος και οι πόζες των ανθρώπων παραπέμπουν, ίσως, σε πίνακες ζωγραφικής, επομένως γίνεται αντιληπτό πως ακόμα και η σύσταση της εικόνας παραπέμπει σε ένα μήνυμα. Επίσης, η οπτική γωνία από την οποία ένας φωτογράφος θα αποθανατίσει την στιγμή πολλές φορές μπορεί να είναι παραπλανητική και εδώ προκύπτει ο όρος της «αντικειμενικότητας» της φωτογραφίας. Ενώ δηλαδή αποτελεί μια στιγμή η οποία δεν θα μπορούσε να έχει συμβεί αλλιώς, μιας και δεν μιλάμε για ένα κείμενο το οποίο γράφτηκε από έναν άνθρωπο με συγκεκριμένο ιδεολογικό πνεύμα, πιθανόν ο φωτογράφος στην λήψη του να «θίγει» και «την άλλη πλευρά του νομίσματος».

Αναφορικά με τα παραπάνω, κάποιοι φωτογράφοι όταν χρειάστηκε να αποθανατίσουν, με φωτογραφίες, σκηνικά πολέμου παρενέβησαν στο πλαίσιο και «έστησαν» πράγματα και ανθρώπους. Για παράδειγμα οι φωτογραφίες που αποθανατίζουν τα πτώματα του Αμερικανικού Εμφυλίου πολέμου, εν μέσω των «πτωμάτων» βρίσκονται ζωντανό στρατιώτες, άνθρωποι οι οποίοι στήθηκαν και πόζαραν ως πτώματα για την κάμερα. Το παραπάνω γεγονός είναι ένας από τους λόγους που αμφισβητήθηκε η αυθεντικότητα της, πλέον, διάσημης φωτογραφίας στην διάρκεια του Ισπανικού πολέμου του Robert Capa, *Death of a Soldier*.²⁶

Με ανάλογο τρόπο με την φωτογραφία και το πορτρέτο κάποιος απαθανατίζει μια στιγμή όπως ακριβώς τη βλέπει. Το πορτρέτο αποτελεί τη δεύτερη κατηγορία της εικόνας και, ως ζωγραφιά, εκφράζει την εικαστική διάσταση της εικόνας και ανήκει στα καλλιτεχνικά είδη. Επομένως κάθε εποχή πηγαιίνει σύμφωνα με ένα σύστημα συμβάσεων. Οι στάσεις που θα έχουν τα πρόσωπα μέσα στον χώρο, τα αντικείμενα που θα υπάρχουν, οι ενδυμασίες αλλάζουν αναφορικά με τον χρόνο. Επομένως τα πορτρέτα δίνουν πληροφορίες και προσδίδουν μηνύματα αναφορικά με την εποχή όπου έχουν δημιουργηθεί. Για παράδειγμα κλασικοί κίονες συμβόλιζαν τη δόξα της αρχαίας Ρώμης, καθώς και τα καθίσματα στην μορφή θρόνων προσδίδουν στους εμφανιζόμενους ηγεμονική εμφάνιση. «Είτε πρόκειται για ζωγραφικά είτε για φωτογραφικά πορτρέτα, αυτό που καταγράφουν δεν είναι η

²⁵Burke, P. (2003). *Αυτοψία: Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών*. Αθήνα: Μεταίχμιο σ. 28

²⁶Burke, P. (2003). *ΑΥΤΟΨΙΑ: Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών*. Αθήνα: Μεταίχμιο, Εικόνες 4 και 5 σ. 31.

κοινωνική πραγματικότητα αλλά οι κοινωνικές ψευδαισθήσεις, δεν είναι η καθημερινή ζωή αλλά ιδιαίτερες στημένες σκηνές. Για αυτόν ακριβώς το λόγο, προσφέρουν ανεκτίμητες αποδείξεις για όποιον ενδιαφέρεται για την ιστορία της αλλαγής των προσδοκιών, των αξιών ή των νοοτροπιών». ²⁷

Η τρίτη κατηγορία της εικόνας που θα αναφερθεί αφορά τις ιερές εικόνες στα όρια του υπερφυσικού. Προκειμένου να μην παραμένουν στο πλαίσιο της φαντασίας οι εικονογραφίες προσφέρουν την θέαση του υπερφυσικού που ο ανθρώπινος εγκέφαλος δυσκολεύεται να συλλάβει. Οι εικόνες που χρησιμοποιούν οι ιστορικοί για να αναπτύξουν μια σειρά εξελικτικής θεωρίας στα πλαίσια της θρησκείας, χρησιμοποιούνται αντίστοιχα και από αρμόδιους στα πλαίσια της κατήχησης. Το να γνωρίζει κάποιος για παράδειγμα πως η χειρονομία του Βούδα, ²⁸να αγγίζει με το δεξί του χέρι το έδαφος για να καλέσει τη γη να επιβεβαιώσει τη διαφώτισή του απαιτεί γνώση αρκετών βουδιστικών κειμένων. Από τα τέλη του Μεσαίωνα και ύστερα οι εικόνες έπαιζαν σημαντικό ρόλο στις ζωές των ανθρώπων. Κατά τον 16^ο αιώνα κάποιοι Ευρωπαίοι που επισκέφτηκαν την Ινδία προσλάμβαναν μερικές φορές εικόνες ινδικών θεοτήτων ως διαβόλους. Αυτό, σε συνδυασμό με το γεγονός πως αυτά τα «τέρατα» με τα πολλά χέρια και τα κεφάλια ζώων παραβίαζαν τους δυτικούς κανόνες απεικόνισης του «θείου», έκαναν τους ανθρώπους να αντιμετωπίζουν τις μη χριστιανικές θρησκείες ως διαβολικές.

Από την άλλη μεριά, οι άνθρωποι που δεν γνωρίζουν τίποτα για τις συμβάσεις του χριστιανισμού, γνώση που απορρέει κατά βάση από την κατήχηση, θεωρούν παράλογη την θέαση και την λατρεία μιας εικόνας που απεικονίζει την Αγία Λουκία να μεταφέρει τα μάτια της σε ένα πιάτο, ή, επίσης, την Αγία Αγαθή να μεταφέρει τα στήθη της σε ένα πιάτο. Επομένως οι εικόνες, ειδικότερα για την περίοδο που μιλάμε, ήταν το καθαρό μέσο προσηλυτισμού²⁹ με την έννοια του όρου ως «η βίαιη προσπάθεια παρακίνησης τον ανθρώπων να υιοθετήσουν συγκεκριμένες θρησκευτικές απόψεις». Λαμβάνοντας υπόψη και εκείνους που δεν είχαν την ικανότητα να διαβάσουν, η εικόνα αποτελούσε εξ ολοκλήρου μέσο κατήχησης. Κατά καιρούς αποδίδονται στις εικόνες διάφορες ιδιότητες εκτός του αντικειμένου λατρείας, όπως τις ιδιότητες της ανάβλυσης μυρωδιών και των θαυμάτων. Η μορφή της εικόνας «βοηθάει» αρκετά στην στάση που κρατούν οι πιστοί απέναντί της. Οι μορφές στις εικόνες είναι πάντοτε σοβαρές και κοιτούν ευθεία μπροστά στους θεατές τους, κάνοντάς τους να τους αντιμετωπίζουν ως υπαρκτά πρόσωπα. ³⁰ Συμπληρωματικά, συχνή είναι και η ταύτιση των πιστών με τον πόνο όσων μαρτύρησαν για τον Ιησού, τον πόνο της Παναγίας ως μητέρας, ακόμα και τα πάθη του ίδιου του Χριστού.

Περνώντας σε διαφορετικό πλαίσιο λατρείας των εικόνων οδηγούμαστε από το θρησκευτικό, σε αυτό που απεικονίζονται μεμονωμένα πρόσωπα. Και σε αυτήν τη περίπτωση παρατηρείται, μέχρι και σήμερα, υπέρτατη ταύτιση των ανθρώπων με τις εικόνες, με εκείνες που έρχονται σε επαφή από μικρή ηλικία, γνωρίζοντας και την ιστορία πίσω από αυτό το πρόσωπο. Στον αντίποδα της λατρείας βρίσκεται και το «παράδειγμα προς αποφυγή» όπως στην περίπτωση με τον Αδόλφο Χίτλερ. Όλοι γνωρίζουν τις πράξεις του και σε συνδυασμό με την θέαση του συγκεκριμένου υπάρχει η αποστροφή.

²⁷Burke, P. (2003). ΑΥΤΟΨΙΑ: Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών. Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 33-35.

²⁸Burke, P. (2003). ΑΥΤΟΨΙΑ: Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών. Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 60-61.

²⁹ Για περισσότερες πληροφορίες:

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B7%CE%BB%CF%85%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82>

³⁰ Βλ. περισσότερα Burke, P. (2003). Αυτοψία: Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών. Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 62.

Βέβαια πρέπει να σημειωθεί πως σε αυτήν τη περίπτωση δεν πρέπει να ξεχνιέται η ιδεολογική υπόσταση του καθενός. Τα μεμονωμένα πορτρέτα που εμφανίζονται κατά καιρούς αφορούν καταξιωμένους, συνήθως, άντρες που έχουν περάσει στην ιστορία ως λυτρωτές, ευεργέτες, ήρωες και δικτάτορες, -ανάλογα και πάλι, με την ιδεολογική υπόσταση του καθενός-. Για να φτάσει η επιρροή να αποτελεί μια από τις βασικές λειτουργίες της εικόνας στις ζωές των ανθρώπων όπως ειπώθηκε και παραπάνω πρέπει να προηγηθεί η κατήχηση. Για να συμβεί αυτό ο άνθρωπος θα έρθει σε επαφή από τα πρώτα χρόνια της ζωής του με πρόσωπα, μέρη και καταστάσεις, είτε αυτά αφορούν την κοινωνία- είτε την θρησκεία, και θα κληθεί να βρεθεί αντιμέτωπος με την ιστορική πραγματικότητα.

2.2 Η εικόνα στη σχολική ιστορία

Το σχολείο είναι ο κοινωνικός θεσμός, ο επίσημα και αποκλειστικά επιφορτισμένος με τη μετάδοση και την αναπαραγωγή της γνώσης, με δικαίωμα να επισημοποιεί, να νομιμοποιεί και να πιστοποιεί τις γνώσεις αυτές.³¹ Συνοπτικά, ένα εκπαιδευτικό σύστημα στηρίζεται σε κοινωνικούς, πολιτικούς, πολιτιστικούς, οικονομικούς και ιδεολογικούς παράγοντες. Όσον αφορά τον τελευταίο παράγοντα, τον ιδεολογικό, εδραιώνεται στο σχολείο με ποικίλους τρόπους ένας εκ των οποίων είναι η σχολική ιστορία. Η σχολική ιστορία, διακρίνεται για τις ιδεολογικές κατευθύνσεις και την τελολογική οπτικής της, που εκφράζονται μέσα από την σκοποθεσία του μαθήματος και από την επιλογή, τη διάταξη και την οργάνωση των περιεχομένων του.³² Τα περιεχόμενα των μαθημάτων της Ιστορίας³³ χαρακτηρίζονται από την έμφαση στην ελληνική διάσταση του χριστιανισμού, χριστιανισμό και την ελληνικότητά του, τον εθνικό φρονηματισμό και την καλλιέργεια εθνοκεντρικών αντιλήψεων για το παρελθόν.

Πολλοί ερευνητές που έχουν μελετήσει το συγκεκριμένο ζήτημα συνηγορούν πως αυτά τα τρία χαρακτηριστικά έχουν να κάνουν με τους σκοπούς και τους στόχους της διδασκαλίας της ιστορίας, καθώς και των περιεχομένων των εγχειριδίων³⁴ της. Το σχολείο αποτελεί ένα περίπλοκο διοικητικό σύστημα το οποίο κατά βάση λειτουργεί υπό σχέσεις εξουσίας και υποταγής που οδηγούν σε συγκεκριμένα πρότυπα, όπου σημαντικό ρόλο παίζουν οι εικόνες που διακοσμούν τον χώρο ως «βουβές» μαρτυρίες. Ο σχολικός χώρος λειτουργεί ως όργανο που, είτε αποσκοπεί για να διευκολύνει την ενσωμάτωση της νέας γενιάς, είτε γίνεται πρακτική της ελευθερίας, το μέσο δηλαδή με το οποίο οι άνθρωποι προσεγγίζουν κριτικά και δημιουργικά την κοινωνική πραγματικότητα.³⁵ Η

³¹ Βλ. σχετικά Φραγκουδάκη, Α. (1985), *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Παπαζήση, σ. 15 και Ξωχέλλης, Π. (1994). *Η Παιδαγωγική του Σχολείου*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σ. 11-23.

³² Βλ. σχετικά Μάππα, Σ. (1982), «*Ιστορία και Ιδεολογία: τα σχολικά εγχειρίδια*», στο: Κριτική της εκπαιδευτικής πολιτικής (1974-1981), σ. 62-67, Αθήνα: Κέντρο Μεσογειακών Μελετών. Μαργαρίτης, Γ. (1984) «*Ποιος φοβάται την Ιστορία;*», στο: Ο (15ήμερος) ΠΟΛΙΤΗΣ 23, σ. 37 και Μαυροσκούφης, Δ. (1997), «*Οι κυρίαρχες ιδεολογικές επιρροές στην ελληνική εκπαίδευση: το παράδειγμα της σχολικής Ιστορίας*», ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ 26, σ. 19-36.

³³ Ασδραχάς, Σπ. Ι. (1983) *Ζητήματα Ιστορίας*, Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 121-123. Ηλιού, Φ. (1976) *Η ιδεολογική χρήση της ιστορίας*. «Σχόλιο στη συζήτηση Κορδάτου-Ζεύγου», στο: ANΤ1 46, σ. 31-34 και Κόκκινος, Γ. (1994) *Η αντίληψη για το έθνος και την εθνική συνείδηση στα Αναλυτικά Προγράμματα Β/βάθμιας εκπαίδευσης*, στο: ΠΕΦ-ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ 17, σ. 152-155.

³⁴ ΥΠΕΠΘ- ΚΕΜΕ/ΠΙ (1997), *Οδηγίες για τη διδακτέα ύλη και τη διδασκαλία των μαθημάτων στο Γυμνάσιο και το Λύκειο*, τ. Α', ΟΕΔΒ, Αθήνα 1984 έως 1997, σ. 30 και την ανάλυση του Γ. Κόκκινου στο Κόκκινος, Γ. (1994) *Η αντίληψη για το έθνος και την εθνική συνείδηση στα Αναλυτικά Προγράμματα Β/βάθμιας εκπαίδευσης*, στο: ΠΕΦ-ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ 17, σ. 153-154.

³⁵ (Freire, 1970), στο Γκόλια Π., Κυρίδης Α., Βαμβακίδου Ι., (2009), *Ο σχολικός χώρος και οι ιδεολογικές του συνιστώσες: «η πατρίδα, το έθνος και η θρησκεία στους τοίχους των ελληνικών σχολείων...»*, 6^ο Πανελλήνιο συνέδριο Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα, πρακτικά συνεδρίου τόμος Α', Παιδαγωγική Εταιρεία Ελλάδος, Αθήνα: Ατραπός.

εκάστοτε εθνική πολιτική κανονίζει τον τρόπο με τον οποίο θα διδάσκονται τα παιδιά, καθώς και τι ακριβώς θα διδάσκονται, για αυτό δεν είναι σπάνιες οι φορές που, ανά τα χρόνια, προσαρμόζεται η ύλη των μαθημάτων στα αναλυτικά προγράμματα, ανάλογα με τις κυρίαρχες ιδεολογικές προδιαγραφές που προβλέπονται. Για το λόγο αυτό, η σχολική πραγματικότητα ορίζεται ως «ιδιότυπος κοινωνικός μικρόκοσμος» και επιτρέπει στους εκάστοτε ερευνητές να ερευνούν την συνοπτική μελέτη της κάθε κοινωνίας. Ο Δ. Μαυροσκούφης στο άρθρο του «Η εικονογράφηση της ιστορίας και η διακόσμηση των σχολείων: Θεωρητικά προβλήματα και πρακτικά ατοπήματα» αναφέρει χαρακτηριστικά πως στην χώρα μας υπάρχει κατεξοχήν ιδεολογική χρήση του μαθήματος της ιστορίας αλλά και της Ακαδημαϊκής ιστορίας στο πλαίσιο της κυρίαρχης ιδεολογίας, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, και των εξωιστορικών σκοπιμοτήτων που αυτή υπηρετεί.

«Η υγιής εξύψωση του εθνικού φρονήματος και η καλλιέργεια εθνικής υπερηφάνειας»³⁶, που καλλιεργείται στο σχολείο, δύσκολα συμβιβάζονται με την ταυτόχρονη φραστική καταδίκη του ρατσισμού και του σωβινισμού. Με λίγα λόγια δεν είναι εύκολο να συμβιβαστεί το γεγονός πως το σχολείο προσπαθεί να καλλιεργήσει εθνικό φρόνημα και εθνική υπερηφάνεια στις σκέψεις και ζωές των παιδιών χωρίς να τα μπερδέψει με τον ρατσισμό και τον σωβινισμό. Σύμφωνα με τον Δ. Μαυροσκούφη αυτό συμβαίνει για τρεις λόγους: η έννοια του πατριωτισμού συχνά σκιάζεται ή ακόμα και εκτοπίζεται από αυτήν του εθνικισμού³⁷, η αποκωδικοποίηση των μηνυμάτων της ιστορίας είναι μια διαδικασία πολύπλοκη και πολυσύνθετη και ο τρίτος σημαντικός λόγος αφορά το σχολικό παραπρόγραμμα. Επετειακές εκδηλώσεις, ομιλίες, μνημεία, ηρώα, αρχεία, ονοματοθεσίες οδών και πλατειών, σύμβολα και αλληγορίες συνιστούν βασικά χαρακτηριστικά μιας επινοημένης παράδοσης.³⁸ Η δύναμη της εικόνας στις παραπάνω αναφορές είναι τεράστια καθώς τα παιδιά στην διάρκεια όλων αυτών την εκδηλώσεων εκτός από τις αναγνώσεις κειμένων βλέπουν τους ήρωες που εξυμνούνται. Επίσης εικόνες από τοπία κάτι το οποίο τα βοηθάει να αναπτύσσουν ιδιότητες ενσυναίσθησης καθώς έρχονται σε καθημερινή θέαση με τα πρόσωπα των γεγονότων για τα οποία οργανώνουν επετειακές εκδηλώσεις, οπότε όλα αυτά καθιστούν την εικόνα σε κυρίαρχη θέση στην σχολική ζωή. Η εικόνα πείθει με συγκίνηση οπότε αυτόματα αφαιρείται η διυποκειμενική συναίνεση για την αλήθεια των δηλώσεών της και σε τελευταία ανάλυση να λειτουργεί ως δεδομένο.³⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα εδώ αποτελεί ο περίφημος πίνακας του Γύζη⁴⁰ «Το κρυφό σχολειό», που έχει παίξει σημαντικό ρόλο στην εδραίωση του εθνικού αυτού μύθου, η αμφισβήτηση του οποίου⁴¹ φτάνει μάλιστα να γίνει και διεθνή είδηση. Στενή σχέση με την ιστορία αποτελεί και η γεωγραφία στην διδαχή της οποίας, στο σχολείο, συχνά χρησιμοποιούνται οι χάρτες. Οι χάρτες όσον αφορά την κατασκευή τους θεωρείται πως δεν έχουν κάποια πρακτική εφαρμογή, ωστόσο βοηθούν στην σχηματοποίηση συμβολικών

³⁶ Μαυροσκούφης, Δ. (1999). *Η εικονογράφηση της Ιστορίας και η διακόσμηση των σχολείων: θεωρητικά προβλήματα και πρακτικά ατοπήματα*. Σύγχρονη εκπαίδευση, τεύχος 105, 50-59, βλ. περισσότερα Γ. Γρυντάκης (1995) σ. 47.

³⁷ Μαυροσκούφης, Δ. (1999). *Η εικονογράφηση της Ιστορίας και η διακόσμηση των σχολείων: θεωρητικά προβλήματα και πρακτικά ατοπήματα*. Σύγχρονη εκπαίδευση, τεύχος 105, 50-59, βλ. περισσότερα Γ. Γιαννιούπουλος (1995)

³⁸ Μαυροσκούφης, Δ. (1999). *Η εικονογράφηση της Ιστορίας και η διακόσμηση των σχολείων: θεωρητικά προβλήματα και πρακτικά ατοπήματα*. Σύγχρονη εκπαίδευση, τεύχος 105, 50-59.

³⁹ Μαυροσκούφης, Δ. (1999). *Η εικονογράφηση της Ιστορίας και η διακόσμηση των σχολείων: θεωρητικά προβλήματα και πρακτικά ατοπήματα*. Σύγχρονη εκπαίδευση, τεύχος 105, 50-59 από Σ. Αλωνιστιώτου (1996)

⁴⁰ <https://images.app.goo.gl/UzHDMXcXYXarMrvt7>

⁴¹ Μαυροσκούφης, Δ. (1999). *Η εικονογράφηση της Ιστορίας και η διακόσμηση των σχολείων: θεωρητικά προβλήματα και πρακτικά ατοπήματα*. Σύγχρονη εκπαίδευση, τεύχος 105, 50-59, σ. 52, η είδηση από «Associated Press», βλ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ 13/05/1998.

χαρακτηριστικών, τα οποία στην περίπτωση της ιστορίας αφορούν τον γεωγραφικό όρο χώρα, δηλαδή πατρίδα. Συμπληρωματικά η εικόνα στα σχολικά εγχειρίδια και στον σχολικό χώρο γενικότερα σε όποια μορφή και αν βρίσκεται, θεωρητικά, έχει την λειτουργία να καλλιεργήσει στα παιδιά την δυνατότητα να αξιολογούν κριτικά τον ιστορικό λόγο. Ωστόσο η εικόνα ως πηγή στα σχολικά εγχειρίδια συχνά από τους εκπαιδευτικούς χρησιμοποιείται για να διευκρινιστούν τα λεγόμενα του κειμένου που προηγήθηκε και όχι ως πηγή ανάπτυξης της κριτικής σκέψης. Έτσι οδηγούμαστε σε κάποια μειονεκτήματα των σχολικών εγχειριδίων σχετικά με το εικονογραφικό υλικό το οποίο μπορεί να είναι ασαφές, να έχει φλύαρο ή και ελλιπή σχολιασμό και να συνδέεται επικαιριακά και περιθωριακά με την ιστορική αφήγηση.⁴²

3. Μεθοδολογία έρευνας

3.1 Προϋπάρχουσα έρευνα

Η παρούσα έρευνα βασίστηκε σε τρεις προϋπάρχουσες έρευνες. Η πρώτη είναι του Δημήτρη Κ. Μαυροσκούφη (1999) που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό Σύγχρονη Εκπαίδευση. Η δεύτερη είναι των Παρασκευή Γκόλια, Αργύρη Κυρίδη, Ιφιγένεια Βαμβακίδου (2009) που δημοσιεύτηκε στα Πρακτικά του 6ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ελληνικής Παιδαγωγικής και Εκπαιδευτικής Έρευνας. Η τρίτη αφορά την έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της πτυχιακής εργασίας του Νικόλαου Πάντσιου (2013).

Συμπληρωματικά προκύπτει η ανάγκη της νέας έρευνας με βάση μια σειρά από δεδομένα που συγκεντρώθηκαν τα έτη 2013 με 2018, με σκοπό τον εντοπισμό στοιχείων που θα εμπλουτίσουν τα αποτελέσματα όπως αυτά έχουν αποτυπωθεί από την τελευταία έρευνα. Τα αποτελέσματα της προϋπάρχουσας έρευνας μπορούν να εμπλουτιστούν και, ακόμα, να βρεθούν σε αντιπαράθεση με τα δεδομένα που προκύπτουν στην παρούσα εργασία.

Στην πρώτη έρευνα (Μαυροσκούφης, 1999) μελετήθηκαν 10 σχολεία της Θεσσαλονίκης, γυμνάσια και λύκεια και καταγράφηκαν εικόνες, χάρτες και έργα πλαστικής ιστορικού περιεχομένου. Η παρούσα έρευνα διαφοροποιήθηκε από αυτή του Μαυροσκούφη όσον αφορά το πεδίο της έρευνας, εφόσον στην παρούσα έρευνα εξετάζουμε την περίπτωση των σχολείων της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης που δεν είχαν ερευνηθεί, ενώ και ο αριθμός των σχολείων που ερευνήθηκαν (172) είναι πολύ μεγαλύτερος.

Η δεύτερη έρευνα (Γκόλια, Κυρίδης, Βαμβακίδου, 2009) είχε σκοπό τη μελέτη της ιστορικής διακόσμησης σε ένα σχετικά μεγάλο αριθμό δημοτικών σχολείων (221), αλλά περιορίστηκε μόνο στις προσωπογραφίες, μη περιλαμβάνοντας τα υπόλοιπα διακοσμητικά στοιχεία που ενδεχομένως να υπήρχαν στα υπό έρευνα σχολεία. Αυτή ήταν η βασική διαφορά με την παρούσα έρευνα.

Η τρίτη έρευνα (Πάντσιος, 2013), η οποία βασίστηκε στις δύο παραπάνω, μελετάει την ιστορική διακόσμηση στους σχολικούς τοίχους σχολείων της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Για τις ανάγκες της έρευνας διαμορφώθηκε φύλλο καταγραφής της ιστορικής διακόσμησης όπου οι φοιτητές τεκμηριώναν όσα εικονιστικά ιστορικά στοιχεία παρατηρούσαν. Μελετήθηκαν εικόνες με ιστορικό

---

⁴² Βρεττός, Γ. (1990) "Το έργο ζωγραφικής ως πηγή στο μάθημα της Ιστορίας: εικαστική διατύπωση και αξιολόγηση του ιστορικού θέματος", στο: ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ 9, σσ. 93-122.

περιεχόμενο, έργα πλαστικής, χάρτες, ζωγραφισμένες επιφάνειες, έργα μαθητών, όλα με ιστορικό περιεχόμενο, ιστορικά κείμενα και άλλα.

Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας αξιοποιήθηκαν τα δεδομένα από τις δύο πρώτες έρευνες, επεκτάθηκε το ερευνητικό εργαλείο της τρίτης, καθώς προστέθηκε μια επιπλέον κατηγορία, τα ιστορικά κείμενα, όπου κατατάσσονται έργα ιστορικής διακόσμησης.

3.2 Ερευνητικά ερωτήματα

Το βασικό ερευνητικό ερώτημα της τελευταίας προϋπάρχουσας έρευνας αφορούσε στην εξέταση της ιστορικής διακόσμησης που εμφανίζεται στους σχολικούς τοίχους.

Επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα είναι τα εξής:

- Τι είδους ιστορικές εικόνες, έργα πλαστικής, ιστορικοί χάρτες, ζωγραφισμένες επιφάνειες και έργα μαθητών εντοπίζονται;
- Φαίνεται να υπάρχει ιδιαίτερη προτίμηση σε συγκεκριμένα γεγονότα ή πρόσωπα της ιστορίας;
- Τονίζεται περισσότερο η γενική ιστορία ή η τοπική ιστορία στους τοίχους των σχολείων που ερευνήθηκαν;
- Δίνεται μεγαλύτερη έμφαση σε στοιχεία του πολιτισμού ή σε συγκεκριμένα πολεμικά γεγονότα και μεγάλες στιγμές του έθνους;
- Υπάρχουν διαφοροποιήσεις αναφορικά με την ιστορική διακόσμηση ανάλογα με τη γεωγραφική περιοχή των σχολείων της έρευνας σε σχέση με την επιλογή και τη συχνότητα συγκεκριμένων ιστορικών γεγονότων ή προσώπων;

3.3 Ερευνητικό εργαλείο

Η τεκμηρίωση των ερευνητικών δεδομένων βασίστηκε σε ένα φύλλο καταγραφής, το οποίο συμπλήρωσαν οι φοιτητές, όπου καταγράφηκαν τα οπτικά αφηγήματα στους σχολικούς τοίχους. Το φύλλο αυτό διαμορφώθηκε για τις ανάγκες της έρευνας της ιστορικής διακόσμησης που έχει συντελεστεί τα τελευταία χρόνια από φοιτητές του ΠΤΔΕ Φλώρινας. Το φύλλο καταγραφής περιλάμβανε το ονοματεπώνυμό του φοιτητή ή της φοιτήτριας που διεξήγαγε την επιτόπια έρευνα, το σχολείο ή τα σχολεία που παρατηρούσε και κατέγραφε και την περιοχή που βρίσκεται το συγκεκριμένο σχολείο, την διεύθυνση και μια σύντομη περιγραφή του κτιρίου. Στην τελευταία σελίδα του φύλλου βρίσκεται το παράρτημα-παρατηρήσεις όπου ο φοιτητής είχε την δυνατότητα να συμπληρώσει επιπλέον διακοσμητικά στοιχεία ή να σημειώσει σχετικές παρατηρήσεις. Παρακάτω υπάρχουν οι επτά κατηγορίες οπτικών αφηγημάτων όπου ο φοιτητής καταγράφει όσα είδε.

Η πρώτη κατηγορία αφορά εικόνες με ιστορικό περιεχόμενο και εκεί ο φοιτητής έπρεπε να καταγράψει πίνακες ζωγραφικής, αυθεντικούς ή αναπαραγωγές παλαιότερων, αφίσες, φωτογραφίες ιστορικών τόπων, πόλεων, αρχαιολογικών χώρων, μνημείων και αρχαιολογικών ευρημάτων, σκίτσα, εικόνες-πάζλ και αγιογραφίες.

Η δεύτερη κατηγορία ιστορικής διακόσμησης αφορά τα έργα πλαστικής όπου εντάχθηκαν αγάλματα, προτομές, ανάγλυφες επιφάνειες καθώς και μερικές περιπτώσεις πιάτων που

απεικονίζουν ιστορικά και πολιτισμικά στοιχεία, όπως την αρχαία Μακεδονία ή ένα παραδοσιακό κυκλαδίτικο σπίτι.

Η τρίτη κατηγορία αφορά τους ιστορικούς χάρτες και περιλαμβάνει επιστημονικούς χάρτες, αναπαραγωγές παλαιότερων χαρτών και σχολικούς χάρτες. Οι επιμέρους κατηγορίες σχολιάζονται πιο κάτω στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων.

Η τέταρτη κατηγορία ιστορικής διακόσμησης, η οποία εντάχθηκε στη δεύτερη φάση της έρευνας μετά από την πρώτη μελέτη των εικονογραφικών δεδομένων (Πάντσιος, 2013), θεωρήθηκε αναγκαία αφορά τα γκράφιτι και τις ζωγραφισμένες επιφάνειες στις οποίες παρατηρήθηκαν οπτικά αφηγήματα με ιστορικό περιεχόμενο τα οποία θα σχολιαστούν παρακάτω στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων.

Τα έργα των μαθητών με το ιστορικό περιεχόμενο και τα εικονογραφικά στοιχεία που δεν υπάγονται σε καμία από τις προαναφερθείσες κατηγορίες αποτελούν τις δύο τελευταίες κατηγορίες του ερευνητικού εργαλείου ώστε να τεκμηριωθούν τα διακοσμητικά στοιχεία που οι ερευνητές - φοιτητές θεωρούσαν πως πρέπει να ενταχθούν σε αυτήν την κατηγορία κατά την διάρκεια της έρευνας.

Η κατηγορία ιστορικά κείμενα δημιουργήθηκε εκ των υστέρων, για να ικανοποιήσει τον αυξανόμενο αριθμό διακοσμητικών στοιχείων που σχετίζονται με ιστορικά κείμενα, όπως προέκυψε από την πρώτη φάση της έρευνας.

Σε κάθε κατηγορία και για κάθε στοιχείο ο ερευνητής έπρεπε να περιγράψει το οπτικό στοιχείο που κατέγραφε, δηλαδή το είδος και το περιεχόμενό του, καθώς και την θέση του στο κτίριο.

3.4 Περιορισμοί της έρευνας

Οι περιορισμοί της έρευνας αφορούν σε δύο επίπεδα: τους χώρους των σχολείων που ερευνήθηκαν και τα διακοσμητικά στοιχεία που ερευνήθηκαν.

Όσον αφορά τους σχολικούς χώρους πρέπει να σημειωθεί ότι ερευνήθηκαν μόνο οι κοινόχρηστοι σχολικοί χώροι, δηλαδή οι χώροι όπου οι μαθητές έχουν πρόσβαση ελεύθερη μέσα στην μέρα που βρίσκονται στο σχολείο όπως είναι οι σκάλες, οι διάδρομοι και οι χώροι συγκεντρώσεων. Δε μελετήθηκαν χώροι στους οποίους οι μαθητές δεν έχουν συνεχώς πρόσβαση, όπως το γραφείο των καθηγητών, το γραφείο διεύθυνσης, οι αίθουσες διδασκαλίας ή το γυμναστήριο. Οι αίθουσες διδασκαλίας αν και θα μπορούσαν να περιέχουν στοιχεία ιστορικής διακόσμησης δε μελετήθηκαν για δύο βασικούς λόγους. Ο πρώτος που είναι πιο πρακτικός, έχει να κάνει με τις ώρες που είχαν στη διάθεσή τους οι ερευνητές για να ελέγξουν ένα σχολείο, καθώς και το γεγονός ότι δε μπορούν να εμποδίζουν την εκπαιδευτική διαδικασία, για τις απαιτήσεις μιας έρευνας. Ο δεύτερος έχει να κάνει με τις ιδιαίτερες περιπτώσεις που πιθανόν να εντοπίζονταν μέσα σε κάθε αίθουσα. Αυτές θα αφορούσαν περιπτώσεις που έχουν σχέση με μια συγκεκριμένη τάξη μόνο και όχι ολόκληρο το σχολείο σαν σύνολο.

Στο δεύτερο επίπεδο τα διακοσμητικά στοιχεία που εντοπίστηκαν έπρεπε να φιλτραριστούν ως προς το αν όντως αποτελούν στοιχεία «ιστορικής» διακόσμησης. Αυτό από μόνο του αποτελεί θέμα

μακράς συζήτησης. Αποφασίστηκε να παραλειφθούν στοιχεία που δεν αφορούσαν την ιστορική πραγματικότητα, λόγω χάρη πολλές εικόνες θρησκευτικού περιεχομένου, γεωγραφικοί χάρτες της Ελλάδας και πολλά έργα μαθητών, όπως μερικά κολάζ με θέμα την ανακύκλωση.

Σε συνάρτηση με τους παραπάνω περιορισμούς η έρευνα που διεξήχθη από το έτος 2013 έως 2018 προκύπτει πως έχει τρεις ακόμα βασικούς περιορισμούς εκ των οποίων ο ένας κινείται γύρω από δυο άξονες. Ο πρώτος περιορισμός αφορά τις εικόνες που μελετήθηκαν στον εξωτερικό χώρο του σχολείου και παρατηρήθηκε να περιλαμβάνονται είτε στην κατηγορία «Ζωγραφισμένες επιφάνειες-Γκράφιτι» είτε στο «Άλλο». Αφορά ζωγραφιές, καθαρά διακοσμητικές χωρίς ιστορικό περιεχόμενο, οι οποίες δεν θα σχολιαστούν παρακάτω. Ο δεύτερος περιορισμός αφορά έναν γενικό σχολιασμό της διακόσμησης των σχολείων καθώς στο πεδίο όπου οι ερευνητές κατέγραφαν τη σύντομη περιγραφή του κτιρίου γίνεται αναφορά, σε ορισμένα φύλλα παρατήρησης, για δυσκολία αντίληψης του οπτικού στοιχείου λόγω της θέσης του στον χώρο. Επομένως σε κάποια σχολεία η διακόσμηση, συγκεκριμένα η ιστορική, είναι μηδενική και τα σχολεία αυτά δεν θα σχολιαστούν στους αναλυτικούς πίνακες. Ο τρίτος περιορισμός αφορά στους ίδιους τους ερευνητές που ήταν προπτυχιακοί φοιτητές και φοιτήτριες με αποτέλεσμα, καθώς δεν ήταν ιστορικοί ή έμπειροι ερευνητές, να αντιμετωπίζουν προβλήματα στην τεκμηρίωση των εικονογραφικών αφηγημάτων μέσα από τα φύλλα καταγραφής με κριτήριο αυτά που οι ίδιοι θεωρούσαν πως ήταν ιστορικά και με την σοβαρότητα που διακατέχει τον καθένα ή την καθεμία τους. Παράλληλα, πρόβλημα υπήρξε και στην κατάταξη των στοιχείων που έβρισκαν και κατέγραφαν ως ιστορική διακόσμηση. Παρατηρήθηκε βιαστική καταγραφή, αν όχι σύγχυση, από ορισμένους φοιτητές οι οποίοι είτε μπερδευαν κατηγορίες, είτε παρέλειπαν τα προσθέσουν στοιχεία στο φύλλο εργασίας τα οποία εντοπίστηκαν αργότερα, όταν διασταυρώθηκαν τα φύλλα καταγραφής με το φωτογραφικό υλικό που κατέθεσαν.

Οι παραπάνω περιορισμοί σχολιάζονται ώστε να είμαστε σε θέση να διασφαλίσουμε όσο το δυνατόν καλύτερες και αντικειμενικές συνθήκες όσον αφορά την έρευνα των οπτικών αφηγημάτων στους σχολικούς τοίχους.

4. Αποτελέσματα της έρευνας

4.1 Σχολεία και γεωγραφικές περιοχές

Τα σχολεία που ερευνήθηκαν στην αρχική έρευνα (Πάντσιος, 2013) ήταν 172 και αποτελούνται από σχολεία διάφορων περιοχών της Ελλάδας.

Παρατηρείται πως τα σχολεία της παραπάνω έρευνας αφορούσαν περισσότερο περιοχές της Μακεδονίας και συγκεκριμένα της Κεντρικής. Αυτό μπορεί να δικαιολογηθεί καθώς οι φοιτητές που φοιτούν στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας προέρχονται κατά βάση από τις γύρω περιοχές της Θεσσαλονίκης, Βέροιας, Γιαννιτσών κ.α. Από Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησο και Θεσσαλία ερευνήθηκαν ορισμένα σχολεία ενώ από τα νησιά του Ιονίου ερευνήθηκε μόνο η Κέρκυρα.

Στην παρούσα εργασία που εμπλουτίζει την προηγούμενη έρευνα, τα σχολεία που μελετήθηκαν είναι 100 και πάλι περιλαμβάνονται σχολεία διάφορων περιοχών της Ελλάδας. Ο πίνακας με τους φοιτητές που έκαναν την έρευνα καθώς και τα σχολεία που ερεύνησαν διαμορφώθηκε ως εξής:

Νομός	Πόλη/Δήμος	Σχολείο	Ερευνητές
Θεσσαλία	Λάρισα	1 ^ο	Αναγνωστούλης Αθανάσιος
Αττική	Ωροπός Χαλκούτσι	Σκάλας Ωροπού και Ν. Παλατίων, Μαρκοπούλου, Συκαμίνου, Χαλκουτσίου	Μαστροκώστα Κατερίνα
Μαγνησία	Βόλος, Πορταριά Άλλη Μεριά	2 ^ο , 12 ^ο , 19 ^ο , 14 ^ο , 26 ^ο	Χριστοδούλου Κατερίνα
Μαγνησία	Βόλος	11 ^ο , 25 ^ο , 2 ^ο , 6 ^ο – 8 ^ο	Μοσχοβίτη Νικολέτα
Ιωάννινα	Ηγουμενίτσα	4 ^ο , 3 ^ο , 2 ^ο , 1 ^ο	Ζιάγκας Δημήτρης
Καστοριά	Καστοριά	1 ^ο , 2 ^ο , 3 ^ο , 5 ^ο , 7 ^ο	Αρνίδου Γλυκερία
Θεσσαλία	Λάρισα	11 ^ο και 33 ^ο , 39 ^ο , 10 ^ο , 20 ^ο , 3 ^ο και 41 ^ο , 38 ^ο	Παπαδοπούλου Κερασίνα
Εύβοια	Χαλκίδα	4 ^ο , 7 ^ο , 12 ^ο , 14 ^ο , 26 ^ο	Καραντάκη Μαργαρίτα
Λακωνία	Σπάρτη	4 ^ο	Βρεττάκη Αλεξάνδρα
Κοζάνη	Κοζάνη	9 ^ο - 12 ^ο	Μάραντου Θεοδώρα
Αιτωλοακαρνανία	Αγρίνιο	1 ^ο , 5 ^ο , 21 ^ο	Μαντζαβίνου Νίκη
Καστοριά	Καστοριά	2 ^ο , 3 ^ο , 4 ^ο , 5 ^ο , 6 ^ο , 7 ^ο , 9 ^ο , Ειδικό σχολείο	Δούκα Ελπίδα
Αττική	Ολυμπιακό χωριό Αχαρνών	5 ^ο	Σταυριανουδάκη Παναγιώτα
Αττική	Αθήνα, Αγίας Παρασκευής (Παράδεισος) , ΑΓ. Ι. ΡΕΝΤΗΣ "ΑΝΤΩΝΗΣ ΣΑΜΑΡΑΚΗΣ", Χαϊδάρι	57 ^ο και 61 ^ο , 7 ^ο , 2 ^ο , 11 ^ο	Σταυριανουδάκη Παναγιώτα
Αιτωλοακαρνανία	Αγρίνιο	3 ^ο , 16 ^ο	Μακρή Χριστίνα
Τήνος, Κυκλάδες	Λουτρά	Δημοτικό Λουτρά	Αρμακόλλα Γεωργία
Καστοριά	Καστοριά, Άργος Ορεστικό	Δημοτικό Κοσταραζίου, 4 ^ο , 1 ^ο	Ζία Ειρήνη
Πιερία	Κατερίνη	13 ^ο , 7 ^ο	Μπέζα Χριστίνα

Αττική	Καλλιθέα	Καλλιθέας	Μπέζα Χριστίνα
Λέσβος	Λέσβος	Παπάδου (Γέρας)	Παλιβάνη Μαρία
Θεσσαλονίκη	Νέα Μαγνησία, Διαβατά	1°, 3°, 1° και 2°	Μακρίδου Μαρία
Θεσσαλονίκη	Νεάπολη	5°, 1°, 10°, 3°	Καππίας Ευάγγελος
Βέροια	Νάουσα	5°, 7°, 8°	Ρίζου Αντιγόνη
Θεσσαλονίκη	Περαία, Επανομή	4°, 2°	Μαχαίρα Αναστασία
Βέροια	Βέροια	1°, 6°, 8°	Ντιβανίδης Αναστάσιος
Ιωάννινα	Ιωάννινα, Μέτσοβο	11°, Μηλέα, Καλπάκι	Γιαννόπουλος Ιωάννης
Πέλλα	Λάκκα	Λάκκας	Πληκαδίτη Κωνσταντίνα
Δράμα	Δράμα	Φτέλιας, Δοξάτου	Οικονόμου Αναστασία
Αττική	Νίκαια	27°	Μορτάκη Μαρία
Λέσβος	Αγιάσος	Αγιάσου	Χαΐδου Ευστρατία
Ηλεία	Αμαλιάδα	1°, 3°	Κανελλοπούλου Γεωργία
Μεσσηνία	Καλαμάτα	24°	Σκλιά Γεωργία
Θεσσαλονίκη	Θεσσαλονίκη	Δημοτικό Φιλαδέλφειας	Γούλελη Φρόσω
Κιλκίς	Αξιούπολη, Γοργόπη, Τούμπα, Στάθη	1°, 2°, Γοργόπης, Τούμπας, Στάθη	Γούλελη Φρόσω
Περίας	Κατερίνη	11°	Γλάρου Ειρήνη

Πίνακας 1: Τα σχολεία που ερευνήθηκαν ανά γεωγραφική περιοχή.

Παρατηρείται πως οι περιοχές που βρίσκονται τα παραπάνω σχολεία ποικίλουν από αυτές της προηγούμενης έρευνας. Ωστόσο γίνεται αντιληπτό πως η πλειοψηφία αφορά σχολεία της Αθήνας κυρίως της περιοχής της Αττικής. Σε αυτή την έρευνα επίσης παρατηρούμε την ύπαρξη αρκετών σχολείων της Κεντρικής Μακεδονίας. Από Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησο και Θεσσαλία ερευνήθηκαν ορισμένα σχολεία ενώ όσον αφορά τη μελέτη σχολείων σε νησιά έχουμε μόνο από Λέσβο και Κυκλάδες.

4.2 Βασικά χαρακτηριστικά της ιστορικής διακόσμησης

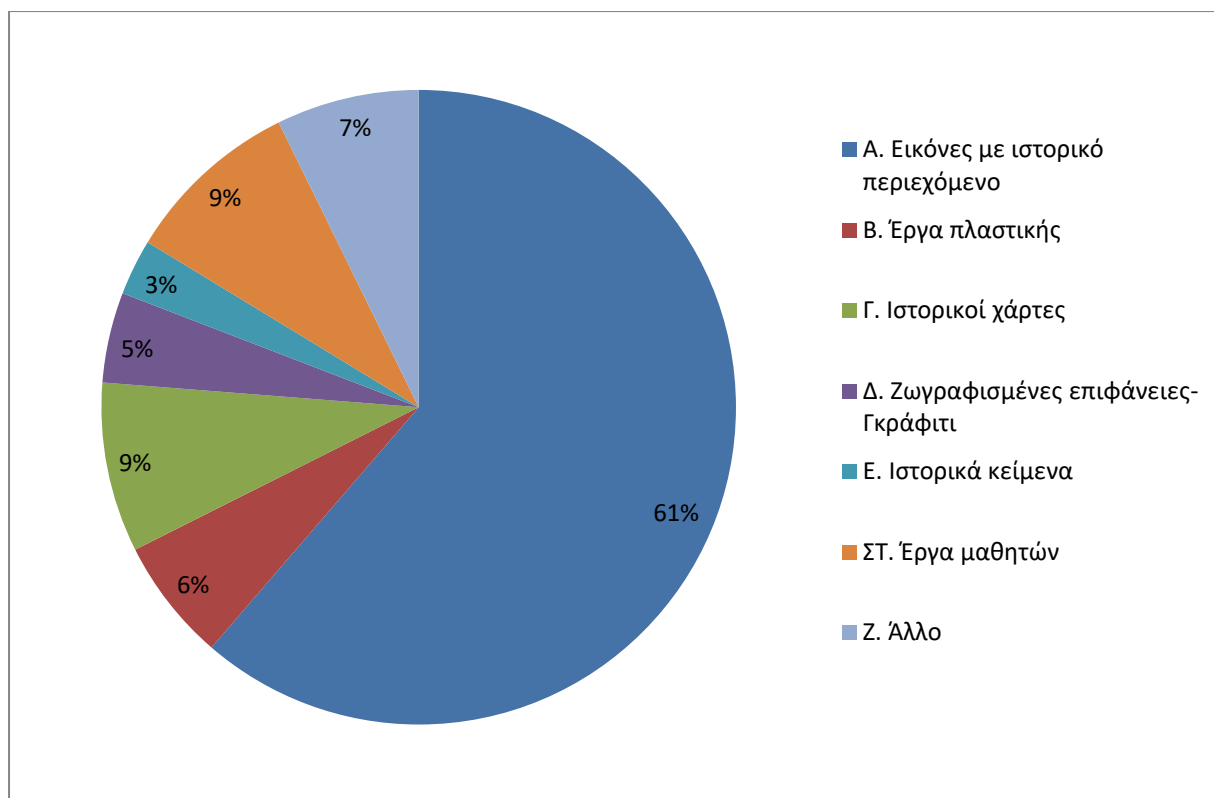
Ο αριθμός των στοιχείων που καταγράφηκαν στα φύλλα παρατήρησης από τους φοιτητές ανέρχεται σε 1086. Αυτό σημαίνει ότι σε κάθε σχολείο θα μπορούσαν να αντιστοιχούν περίπου 10 αντικείμενα χωρίς αυτό να είναι αντιπροσωπευτικό, καθώς παρατηρείται ότι σε άλλα σχολεία η διακόσμηση είναι πλούσια, σε κάποια περιορισμένη και σε άλλα σχεδόν μηδαμινή. Αναφέρεται και παραπάνω πως ένα σχολείο που βρίσκεται στο χωριό του Ωροπού δεν προσμετρείται καθόλου στην έρευνα.

Παρακάτω βρίσκεται ο γενικός πίνακας κατανομής των εικόνων στις κατηγορίες έρευνας καθώς και το ποσοστό, στρογγυλοποιημένο, που καλύπτει η κάθε κατηγορία:

Κατηγορίες ιστορικής διακόσμησης	Πλήθος	%
A. Εικόνες με ιστορικό περιεχόμενο	666	61,33%
B. Έργα πλαστικής	68	6,26%
Γ. Ιστορικοί χάρτες	94	8,66%
Δ. Ζωγραφισμένες επιφάνειες-Γκράφιτι	50	4,60%
Ε. Ιστορικά κείμενα	31	2,85%
ΣΤ. Έργα μαθητών	98	7,27%
Z. Άλλο	79	9,02%
Σύνολο	1086	100%

Πίνακας 2: Κατανομή των διακοσμητικών στοιχείων στις κατηγορίες ιστορικής διακόσμησης.

Πίνακας 3: Κατανομή των διακοσμητικών στοιχείων στις κατηγορίες ιστορικής διακόσμησης σε ποσοστό %.

Γενικά παρατηρείται πως το δείγμα της διακόσμησης των σχολείων αντιπροσωπεύεται κυρίως από «Εικόνες με ιστορικό περιεχόμενο» με ποσοστό 61%. Στην συνέχεια βρίσκεται η κατηγορία «Ιστορικοί χάρτες» και «Έργα μαθητών», οι οποίες καταλαμβάνουν, το ίδιο ποσοστό, 9%. Με ποσοστό 7% είναι η κατηγορία «Άλλο», με ποσοστό 6%, η κατηγορία «Έργα πλαστικής» και 5% η κατηγορία «Ζωγραφισμένες επιφάνειες- Γκράφιτι». Το μικρότερο ποσοστό το έχει η κατηγορία «Ιστορικά κείμενα» το οποίο ανέρχεται σε ένα 3%. Κρίνεται απαραίτητη η ανάλυση της κάθε κατηγορίας ξεχωριστά με ορισμένες μεταβλητές να αλλάζουν καθώς στις ποσοτικές αναλύσεις δεν καταλαμβάνουν ούτε το 1%, όπως θα εμφανιστεί παρακάτω. Ορισμένες από αυτές τις κατηγορίες, οι οποίες προέκυπταν κατά την ποσοτικοποίηση του δείγματος είναι εκείνες που αναφέρονται στην Τουρκοκρατία και συνήθως εμφανίζονται στα σχολεία με τον πίνακα του Ν. Γύζη «Το κρυφό σχολειό» και εντάχθηκε στην κατηγορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η κατηγορία της εκπαίδευσης που εντάχθηκε στην κατηγορία της Νεότερης Ελλάδας και η Έξοδος του Μεσολογγίου και ο χορός του Ζαλόγγου που εντάχθηκε στην Επανάσταση του 1821. Συγχωνεύτηκαν στις μεγάλες θεματικές κατηγορίες διότι δεν αποτελούν αντιπροσωπευτικό δείγμα ώστε να σχολιαστούν αυτόνομα.

4.2.1 Εικόνες με ιστορικό περιεχόμενο

Ο πίνακας που ακολουθεί παρουσιάζει τα εικονογραφικά στοιχεία της πρώτης κατηγορίας ταξινομημένα ανάλογα με το περιεχόμενό τους, σε διάφορες θεματικές. Ο κατάλογος με τα στοιχεία εξ αρχής υπήρξε μεγαλύτερος ωστόσο για τις ανάγκες της έρευνας, όπως σχολιάστηκε παραπάνω, ορισμένα στοιχεία εντάχθηκαν σε μεγαλύτερες θεματικές κατηγορίες.

Θεματικές κατηγορίες	Πλήθος	%
Αρχαιότητα	76	16,38%
Βυζάντιο	4	0,86%
Γνωστές προσωπικότητες	30	6,47%
Επανάσταση 1821	250	53,66%
Θέματα εθνικού φρονήματος	3	0,65%
Νεότερη Ελλάδα	58	12,72%
Οθωμανική περίοδος	14	3,02%
Τέχνη και πολιτισμός	8	1,72%
Το έπος του 40	13	2,80%
Τοπική ιστορία	8	1,72%
Σύνολο	464	100%

Πίνακας 4: Κατανομή των διακοσμητικών στοιχείων «Εικόνες με ιστορικό περιεχόμενο» σε θεματικές ανάλογες με το περιεχόμενό τους.

Η στρατιωτική, πολιτική και διπλωματική ιστορία καλύπτεται στις θεματικές κατηγορίες της Επανάστασης 1821, το έπος του 40 και ορισμένες αναπαραστάσεις της εξόδου του Μεσολογγίου σε εικόνες, αφίσες και ελαιογραφίες, οι οποίες καλύπτουν περίπου το 56% του δείγματος. Στις θεματικές αυτές έχουν ενταχθεί πρόσωπα από τους δυο μεγάλους πολέμους που εξυμνούνται στην Ελλάδα και την γνωστή έξοδο του Μεσολογγίου που εντάχθηκε στην Επανάσταση του 1821. Σε διαφορετική υποενοότητα θα αναφερθούν τα πρόσωπα της Επανάστασης του 1821 με την μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισής τους στα σχολεία. Σημαντική παρατήρηση είναι η θέση όλων των παραπάνω εικόνων στο κτίριο. Σύμφωνα πάντοτε με τις καταγραφές των φοιτητών, που πραγματοποίησαν την πολυετή έρευνα, οι θέσεις των εικόνων όσον αφορά την συγκεκριμένη θεματική κατηγορία είναι αυτή του διαδρόμου, δηλαδή του πιο κεντρικού και πολυσύχναστου χώρου του σχολείου.

Η θεματική κατηγορία της Αρχαιότητας, η οποία καταλαμβάνει περίπου το 17% του δείγματος, με 76 στοιχεία να προσμετρούνται σε αυτήν, περιλαμβάνει περισσότερο αφίσες και φωτογραφίες, μπορεί να χωριστεί σε τρεις υποκατηγορίες, αυτή των αρχαιολογικών χώρων, ορισμένων ιστορικών προσώπων και αυτή των έργων πλαστικής με τη μορφή εικόνας. Στην κατηγορία αυτήν ενδεικτικά ορισμένα εικονιστικά στοιχεία: κυκλαδίτικα αγαλματίδια, αρχαία γυναικεία μορφή, πίνακες με ιστορικά στοιχεία για διάφορους αρχαίους πολιτισμούς, αρχαίοι λόγιοι, ο τάφος του Φιλίππου Β', αναπαραστάσεις από το αστέρι της Βεργίνας και κάποιες αναπαραστάσεις αγγείων.

Η θεματική Νεότερη Ελλάδα, η οποία καταλαμβάνει περίπου το 13% του δείγματος, εμπεριέχει την οπτική αναπαράσταση γεγονότων και προσώπων που κάνουν την εμφάνισή τους μετά την Επανάσταση του 1821. Εντάσσονται πρόσωπα, γεγονότα, πίνακες και εικόνες του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα που αφορούν γεγονότα όπως η μάχη των Ιωαννίνων και η «κατοχή της Μυτιλήνης από τον ελληνικό στρατό» το 1912, λόγιοι που εμφανίζονται εκείνη την περίοδο όπως ο Κωστής Παλαμάς και ο Γεώργιος Σεφέρης. Επίσης έντονη εικονογραφική παρουσία έχει η θέσπιση του ελληνικού Συντάγματος του 1844. Πρέπει να σημειωθεί, επίσης, πως στην συγκεκριμένη θεματική εντάσσονται

και πίνακες του Θεοδώρου Βρυζάκη που αφορούν γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης. Στην συγκεκριμένη θεματική εντάσσονται οι μορφές και τα γεγονότα του Μακεδονικού αγώνα τα οποία βρίσκονται συγκεντρωμένα σε σχολεία συγκεκριμένης περιοχής και θα σχολιαστούν παρακάτω.

Η θεματική κατηγορία Γνωστές προσωπικότητες καταλαμβάνει περίπου το 7% του δείγματος και αφορά τις εικόνες του Μ. Αλεξάνδρου, του Ι. Καποδίστρια, του Ε. Βενιζέλου και του Χ. Τρικούπη που εμφανίζονται στους σχολικούς τοίχους. Η ένταξη του Μ. Αλεξάνδρου στην συγκεκριμένη κατηγορία γίνεται διότι ο τρόπος εμφάνισής του στους σχολικούς τοίχους ποικίλει επομένως όσες εμφανίσεις αφορούν αναπαραστάσεις εικόνων, αφισών και αγαλμάτων, με μορφή προτομής, με τον Μ. Αλέξανδρο εντάσσονται εδώ. Από το πλήθος των εικόνων 18 αναπαριστούν τον Ι. Καποδίστρια, 6 τον Μ. Αλέξανδρο, 2 τον Ε. Βενιζέλο και 1 τον Χ. Τρικούπη.

Οι θεματικές Βυζάντιο και Οθωμανική περίοδος καταλαμβάνουν περίπου το 4% του δείγματος. Στο Βυζάντιο περιλαμβάνονται πίνακες και αναπαραστάσεις πινάκων με βυζαντινούς αυτοκράτορες και βυζαντινούς ναούς με τον πιο γνωστό να είναι εκείνος της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη.

Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία έχει συμψηφιστεί και μια θεματική που προέκυψε λόγω της εμφάνισης του πίνακα «Κρυφό σχολειό» του Ν. Γύζη. Εμφανίζεται περίπου έξι φορές στα σχολεία και κατατάχθηκε σε ξεχωριστή θεματική. Επειδή ο αριθμός δεν είναι ικανοποιητικός να καλύψει θεματική συμψηφίστηκε σε αυτή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Γενικά εκτός από τον συγκεκριμένο πίνακα έχει αναπαραστάσεις από τα Ιωάννινα. Για παράδειγμα αρκετές αναπαραστάσεις Γενιτσάρων και μια αναπαράσταση εικόνας που απεικονίζει τον Αλί Πασά.

Η θεματική της τοπικής ιστορίας, η οποία καταλαμβάνει περίπου το 2% του δείγματος, δημιουργήθηκε για να μπορέσει να γίνει αργότερα σύγκριση με την γενική ιστορία. Περιλαμβάνει φωτογραφίες από παραδοσιακούς γάμους, εργασίες σε ορισμένες περιοχές, δηλαδή τα επαγγέλματα εκείνης της εποχής όπως γεωργία και κτηνοτροφία και διάφορα χαρακτηριστικά τοπικά στοιχεία περιοχών, όπως είναι ο Μουτζούρης στον Βόλο.

Η θεματική Τέχνη και Πολιτισμός, η οποία καταλαμβάνει περίπου το 2%, όπως και η θεματική της τοπικής ιστορίας περιλαμβάνει γενικά έργα τέχνης που αφορούν τον ελληνικό, και όχι μόνο, πολιτισμό. Ενδεικτικά βρίσκονται πίνακες με αναπαραστάσεις εικόνων της Ακρόπολης, πίνακες που εντάσσονται στην εποχή όπου στην τέχνη επικρατούσε το κίνημα του ρομαντισμού και αναπαραγωγές αρχαίων αγαλμάτων με την μορφή εικόνων.

Τέλος η θεματική που αφορά θέματα εθνικού φρονήματος και καταλαμβάνει σχεδόν το 1% αφορά τρία συγκεκριμένα στοιχεία που καταγράφηκαν στα φύλλα παρατήρησης. Αυτά αφορούν ελληνικά σημαιάκια που παρατηρήθηκαν στα σχολεία ως διακόσμηση και την επιγραφή ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΞΑΚΟΥΣΤΗ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Η ΧΩΡΑ. Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΕΙΝΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ.

Γενικά οι εικόνες των ηρώων της Ελληνικής επανάστασης που διακοσμούν τα σχολεία αποτελούν συλλογές που τις προμηθεύονται από το Υπουργείο Παιδείας ή το εμπόριο. Το Υπουργείο Παιδείας έχει αναθέσει σε διάφορους φορείς και επιχειρήσεις, με τους πιο γνωστούς στο δείγμα μας να είναι ο Οργανισμός Σχολικών Κτιρίων, η Διεύθυνση Εξοπλισμού Σχολείων και το Γεωγραφικό Ινστιτούτο του Σωκράτη Αγγελέτου, την κατασκευή των κάδρων αυτών με τις συγκεκριμένες προσωπικότητες. Έτσι έχουν βρεθεί στα σχολεία οι μεγάλες αυτές συλλογές, οι οποίες είναι παντού ίδιες και των

οποίων το πιο συχνό θέμα είναι οι ήρωες του 1821. Διάφοροι άλλοι φορείς, οι οποίοι είναι εκδοτικοί οίκοι, με μικρότερη εμφάνιση από τους δύο προαναφερθέντες, είναι οι Εκδόσεις Ρέκου σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, οι Εκδόσεις ΑΤΛΑΝΤΙΣ και ΣΙΑ Α.Ε. Ορισμένα έργα που απεικονίζουν και πάλι προσωπικότητες της ελληνικής επανάστασης προέρχονται από τον ζωγράφο Ε. Σπαθάρη ενώ μια σειρά από ήρωες της Ελληνικής επανάστασης και βιογραφικά στοιχεία του καθενός, καθώς και εικόνες και αναπαραστάσεις εικόνων αρχαιολογικού περιεχομένου προέρχονται από το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο. Επίσης ο ζωγράφος Αλέξανδρος Κοντόπουλος με τις εκδόσεις ΑΤΛΑΝΤΙΣ εμφανίζεται στα σχολεία με δημιουργίες του που απεικονίζουν ήρωες της Ελληνικής Επανάστασης. Άλλοι φορείς προέλευσης κυρίως πινάκων αναπαραγωγής αρχαιολογικών ευρημάτων είναι η National Geographic Society. Ο ζωγράφος Ν. Γύζης που έχει δημιουργήσει τον γνωστό πίνακα «Κρυφό σχολειό» εμφανίζεται στα σχολεία χωρίς όμως να υπάρχει αναφορά προέλευσης παρά μόνο ο ίδιος ως δημιουργός.

4.2.2 Έργα πλαστικής

Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει την ιστορική διακόσμηση που εντοπίστηκε στα σχολεία που μελετήθηκαν όσον αφορά τα έργα πλαστικής, γλυπτικής, μαρμάρινες επιγραφές κ.α. Συνολικά καταγράφηκαν 67 έργα πλαστικής τα οποία αποτελούν ιστορική διακόσμηση:

Θεματικές κατηγορίες	Πλήθος	%
Αρχαιότητα	16	22,73%
Γνωστές προσωπικότητες	33	50,00%
Επανάσταση 1821	10	15,15%
Θέματα νεότερης Ελλάδας	5	7,58%
Τέχνη και πολιτισμός	3	4,55%
Σύνολο	67	100%

Πίνακας 5: Τα έργα πλαστικής ταξινομημένα σε υποκατηγορίες με βάση την θεματική τους.

Είναι φανερό ότι το 50% του συνόλου καλύπτεται από την θεματική κατηγορία Γνωστές προσωπικότητες, η οποία περιλαμβάνει εξ ολοκλήρου 33 προτομές του Μ. Αλεξάνδρου.

Υπάρχουν 16 στοιχεία στην θεματική της Αρχαιότητας, η οποία καλύπτει περίπου το 23% του δείγματος και αφορούν προτομές αρχαίων λόγιων, για παράδειγμα του Σωκράτη, του Αριστοτέλη, ανάγλυφα αγγεία και σκεύη, αρχαίους Σπαρτιάτες και Σπαρτιάτισσες, ως ανάγλυφες επιφάνειες και μια ασπίδα άγνωστης προέλευσης και δυο ανάγλυφα με το αστέρι της Βεργίνας.

Η θεματική Επανάσταση 1821 βρίσκεται και σε αυτήν την κατηγορία ιστορικής διακόσμησης με 10 προτομές ηρώων της επανάστασης οι οποίοι είναι: Ρήγας Φεραίος, Καραϊσκάκης Γεώργιος,

Κολοκοτρώνης Θεόδωρος, Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα, Κωνσταντίνος Κανάρης και δύο ανάγλυφα ιστορικών προσώπων που είναι αταύτιστα και με αγνώστου προελεύσεως.

Τα θέματα νεότερης Ελλάδας καλύπτουν περίπου το 8% του δείγματος με το πλήθος των καταγεγραμμένων έργων να ανέρχεται στα 5. Σε αυτήν τη κατηγορία βρίσκονται ευρήματα που αφορούν την προσφορά των Ελλήνων του Πόντου στην Ελλάδα κατά την άφιξη τους και αναπαράσταση του μπλε τζαμιού της Κωνσταντινούπολης.

Η Τέχνη και πολιτισμός αφορά περίπου το 5% του δείγματος και αφορά ένα χάλκινο νόμισμα της Λάρισας του 4^{ου} αιώνα π. Χ. και μεταλλικά αγγεία και σκεύη.

Όσον αφορά την προέλευση των έργων πλαστικής στην πλειοψηφία τους αποτελούν προσφορές ιδιώτη και μια δωρεά του συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων αφορά μια από τις προτομές του Μ. Αλεξάνδρου. Αναφέρονται οι δημιουργοί σε ορισμένα έργα και συγκεκριμένα πέντε από τις προτομές του Μ. Αλεξάνδρου ανήκουν στον Έλληνα γλύπτη Λάζαρο Λαμέρα και μια ακόμα προτομή του Μ. Αλεξάνδρου είναι προσφορά του Υπουργείου Εθνικής Αμύνης. Οι υπόλοιπες προτομές του Μ. Αλεξάνδρου δεν αναγράφουν ούτε δημιουργό ούτε προέλευση. Η δημιουργός Άννα-Μαρία Θέσσα προσφέρει δύο προτομές εκ των οποίων η μία είναι ο ήρωας της Ελληνικής Επανάστασης Κανάρης Κωνσταντίνος. Όσον αφορά τους δημιουργούς και τις προελεύσεις των παραπάνω είναι γνωστές μόνο η Μελπωμένη Θέσσα και η Άννα-Μαρία Θέσσα για τις προτομές της Λασκαρίνας Μπουμπουλίνα, Κωνσταντίνου Κανάρη και ενός εκ των δυο ιστορικού προσώπου, το οποίο είναι αταύτιστο. Επιπλέον η μαρμάρινη επιγραφή, που αναγράφει πως η Μακεδονία είναι ελληνική, είναι προσφορά του Βασιλείου της Ελλάδος.

4.2.3 Ιστορικοί χάρτες

Όσον αφορά τους χάρτες που καταγράφηκαν χωρίζονται στις μεγάλες κατηγορίες των: α) πολιτικοί, β) πολεμικοί, γ) ιστορικοί, δ) τοπικοί και ε) πολιτιστικοί. Δεν ήταν εύκολο να καταταχθούν σε καταλόγους θεματικών κατηγοριών όπως συνέβη με τις δύο παραπάνω κατηγορίες καθώς παρατηρείται ότι μπορεί να ανήκουν σε παραπάνω από μια κατηγορίες. Επίσης κάποιιοι χάρτες δεν καταγράφηκαν στην σωστή τους ποσότητα καθώς η φωτογραφία που επισυνάπτεται αναφορικά με το φύλλο καταγραφής απεικονίζει σύνολο χαρτών και όχι καθέναν ξεχωριστά ώστε να καταταχθούν σε συγκεκριμένες ξεχωριστές κατηγορίες.

Οι πολιτικοί χάρτες που εντοπίστηκαν αφορούν κυρίως χάρτες που απεικονίζουν την Ευρώπη συγκεκριμένα τον 5^ο αιώνα. Η «Χάρτα» του Ρήγα Βελεστινλή που αναφέρεται στην Ελληνική Επανάσταση εμφανίζεται δυο φορές η μια εκ των οποίων είναι αγνώστου προελεύσεως ενώ η δεύτερη είναι προσφορά της Επιστημονικής Εταιρίας Μελέτης Φέρων- Βελεστίνου Ρήγα.

Στους πολεμικούς εντάσσονται οι χάρτες που αφορούν τα πολεμικά γεγονότα όπως αναπαραστάσεις εικόνων από τον Τρωικό πόλεμο, ακόμα και αν αυτός αποτελεί μυθοπλασία και χάρτες με τις εκστρατείες και τους πολέμους του Μ. Αλεξάνδρου. Η προέλευση του πρώτου είναι άγνωστη ενώ οι χάρτες που αναφέρονται στον Μ. Αλέξανδρο είναι προσφορά από την Αίθουσα Β. Παπαχρυσάνθου στην Αθήνα.

Στους ιστορικούς χάρτες περιλαμβάνονται οι χάρτες που απεικονίζουν αρχαιολογικούς χώρους και ευρήματα από παλαιότερες εποχές. Παράδειγμα αποτελούν ένας χάρτης της Ελλάδος με διάφορα

ιστορικά στοιχεία πάνω του, ένας χάρτης με το μαντείο των Δελφών, ένας χάρτης προϊστορικών, κλασικών, βυζαντινών αρχαιοτήτων και μοντέρνων μνημείων του Νομού Πέλλας και ένας χάρτης με τις αποικίες της αρχαίας Ελλάδας κατά τον 8^ο με 5^ο αιώνα π. Χ. Ο πρώτος και ο δεύτερος χάρτης είναι αγνώστου προελεύσεως και ο τρίτος είναι προσφορά των Εκδόσεων ΠΟΛΥΟΔΗΓΟΣ. Άλλοι χάρτες είναι ιστορικοί χάρτες της Μακεδονίας και γενικά της Ελλάδας και μια κατηγορία διάφορων ιστορικών χαρτών που δεν μπορεί να ταυτιστεί καθώς η φωτογραφία που αντιστοιχεί στην καταγραφή του φύλλου παρατήρησης του φοιτητή απεικονίζει ένα σύνολο χαρτών.

Οι τοπικοί χάρτες ήταν ελάχιστοι στο σύνολο και απεικονίζουν περιοχές όπως της Πρέσπας, της Καστοριάς, της Θεσσαλονίκης και ένας χάρτης των χωριών του Πηλίου όπως ήταν παλαιότερα. Στην θεματική αυτήν εντάσσεται και ένας χάρτης που απεικονίζει την Ακρόπολη και συγκεκριμένα ένα σχεδιάγραμμα με την θέση και την κάτοψη των κτιρίων. Οι προελεύσεις των χαρτών αυτών ποικίλουν και ορισμένες από αυτές είναι: E. Doelwell, Νικόλαος Τσακνάκης (2012), Ελληνική Λαογραφική Ιστορία- Εκδοτικός οίκος της Θεσσαλονίκης.

Η τελευταία θεματική κατηγορία χαρτών είναι οι πολιτιστικοί. Οι χάρτες που εντοπίστηκαν αφορούν τα διαμερίσματα της Μακεδονίας, της Κρήτης, του Πόντου, της Χαλκίδας και χάρτες της Ελλάδος γενικά και ο τύπος του χάρτη που εμφανίζεται περισσότερο είναι αυτός της Ελλάδος σε διάφορες εκδοχές. Παραδείγματα για τους χάρτες που εμφανίζονται περισσότερο αποτελούν ένας χάρτης της Ελλάδος με Αγίους, χάρτης της Ελλάδος με εικονίδια κάθε τόπου που σχετίζονται με την ιστορία του. Σημειώνεται πως δύο χάρτες συνοδεύονται από τις επιγραφές: "ΕΣΤΙΝ ΜΕΝ ΟΥΝ ΕΛΛΑΣ Κ Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ" και ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ=ΕΛΛΑΔΑ "ΕΝ ΛΙΘΟΙΣ ΦΘΕΓΓΟΜΕΝΟΙΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΟΙΣ ΣΩΖΟΜΕΝΟΙΣ". Τέλος, υπάρχει ένας παγκόσμιος χάρτης ο οποίος καταλήγει σε ζωγραφιά που απεικονίζει το πλοίο Αργώ. Η πλειοψηφία αυτής της κατηγορίας χαρτών έχει άγνωστη δημιουργία και προέλευση ενώ ελάχιστοι είναι από την Ελληνική Λαογραφική Ιστορία.

4.2.4 Ζωγραφισμένες επιφάνειες- Γκράφιτι

Η μελέτη των δεδομένων της έρευνας που αφορά την κατηγορία Δ. Ζωγραφισμένες επιφάνειες- Γκράφιτι προκύπτουν οι εξής θεματικές κατηγορίες: α) Τέχνη και πολιτισμός, β) Αρχαιότητα, γ) Ιστορικά γεγονότα, δ) Εθνικοί ηγέτες και ε) Βυζάντιο. Τα εικονογραφικά στοιχεία δεν είναι αρκετά ώστε να καλύψουν ένα ικανοποιητικό πλήθος και ποσοστό για την κάθε κατηγορία ωστόσο θα σχολιαστούν ανά κατηγορία. Επιπλέον υπάρχουν οι λοιπές περιπτώσεις στοιχείων που δεν θα σχολιαστούν διότι δεν αποτελούν ιστορική διακόσμηση.

Στην θεματική της τέχνης και του πολιτισμού εντάσσονται 19 στοιχεία όπως καταγράφηκαν από τους φοιτητές και κατά βάση αποτελούν ζωγραφιές παραδοσιακών φορεσιών άγνωστης προέλευσης οπότε μπορούν να θεωρηθούν και ως τοπική ιστορία. Οι υπόλοιπες ζωγραφιές είναι δημιουργίες μαθητών που ωστόσο εντάχθηκαν στην συγκεκριμένη κατηγορία διότι αποτελούν ζωγραφιές στον εξωτερικό χώρο του σχολείου (προαύλιο) και δημιουργήθηκαν καθαρά διακοσμητικά.

Έξι στοιχεία εντοπίζονται στην θεματική κατηγορία της Αρχαιότητας εκ των οποίων τα τρία είναι δωρεά μουσείου. Οι εικόνες αυτές αναφέρονται σε τρεις ελαιογραφίες του Φιλίππου, του Πλάτωνα και του Αρχιμήδη. Οι υπόλοιπες εικόνες, άγνωστης προέλευσης, απεικονίζουν τον Όμηρο, τον Αριστοτέλη και μια τριήρη να βρίσκεται στην θάλασσα.

Τα ιστορικά γεγονότα κινούνται γύρω από δυο άξονες: Τα γεγονότα του Πολυτεχνείου 1973 και της Ελληνικής Επανάστασης 1821. Συγκεκριμένα στο σχολείο των Λουτρών στην Τήνο βρίσκεται ζωγραφισμένη μια επιφάνεια που αναφέρεται στα γεγονότα του Πολυτεχνείου και είναι δημιουργία μαθητών της Στ' Δημοτικού. Τέλος, ένας πίνακας, χωρίς να αναφέρεται ο δημιουργός και η προέλευσή του, απεικονίζει την Ελληνική Επανάσταση.

Στις γνωστές προσωπικότητες κατατάσσεται μια ελαιογραφία του Μ. Αλεξάνδρου η οποία βρίσκεται στο 12^ο δημοτικό Χαλκίδας, αποτελεί δωρεά μουσείου και μια ζωγραφιά που αποτελεί σύνθεση και απεικονίζει τον Μ. Αλέξανδρο, τον Φίλιπο Β', μια σκηνή από την Ολυμπιάδα και χαρακτηρίζεται ως «ανυπόγραφη».

Στην κατηγορία Βυζάντιο το μοναδικό εικονογραφικό στοιχείο που εντοπίζεται βρίσκεται στο 2^ο δημοτικό Περαίας Θεσσαλονίκης και απεικονίζει την Αγία Σοφία στην Κωνσταντινούπολη. Η προέλευση της ζωγραφιάς είναι άγνωστη.

4.2.5 Ιστορικά κείμενα

Τα ιστορικά κείμενα που καταγράφηκαν στην έρευνα ταξινομημένα σύμφωνα με την συχνότητα εμφάνισης: Το έπος του 1940, 30 φορές, το Σύνταγμα του 1844, 11 φορές, ο Όρκος του Μ. Αλεξάνδρου, 4 φορές, Επιγραφές 3 φορές, Λόγιοι καλλιτέχνες και Επανάσταση 1821, 2 φορές και ο Θούριος του Ρήγα Φεραίου, 1 φορά.

Το έπος του 1940	30
Το Σύνταγμα του 1844	11
Ο Όρκος του Μ. Αλεξάνδρου	4
Λόγιοι και καλλιτέχνες	2
Επιγραφές	3
Επανάσταση 1821	2
Ο Θούριος του Ρήγα Φεραίου	1

Στο 3^ο και 41^ο δημοτικό σχολείο Λάρισας καταγράφηκε μια σύνθεση-κολάζ φωτοτυπιών από πρωτοσέλιδα εφημερίδων και αναπαραγωγές φωτογραφιών από την περίοδο του πολέμου του 1940 τα οποία προέρχονται από τις εφημερίδες: «Ασύρματος», «Καθημερινή», «Έθνος» και της Αθηναϊκής ημερήσιας εφημερίδας «Ακρόπολις».

Αναπαραγωγές εγγράφων από την Βουλή των Ελλήνων, η διακήρυξη της Εθνικής Συνέλευσης στην Επίδαυρο, η αφίσα σχετικά με το δίκαιο των Ελλήνων και την δημοκρατία, αφίσα της Εθνικής Συνελεύσεως και όλες οι αφίσες και τα κείμενα που αφορούν το Πολιτικό Σύνταγμα της Ελλάδας στο σύνολό τους είναι 11 και εντάσσονται στην δεύτερη θεματική κατηγορία «Το Σύνταγμα του 1844». Όλα τα ιστορικά κείμενα που καταγράφηκαν προσφέρθηκαν ως δωρεά στα σχολεία από το αρχείο της Βουλής των Ελλήνων.

Ο όρκος του Μ. Αλεξάνδρου είναι ένας λόγος που εκφώνησε ο Μέγας Αλέξανδρος, το 324 π. Χ., στους αξιωματικούς του στην Ώπη, πόλη της Ασίας. Εμφανίζεται τέσσερις φορές και προσφορά του στο σχολείο της Κατερίνης προέρχεται από την Δήμο Κατερίνης και από το αρχείο της Βουλής των Ελλήνων, ενώ για τις υπόλοιπες δυο εμφανίσεις του στα σχολεία η προέλευση είναι άγνωστη.

Οι Λόγιοι και καλλιτέχνες που εμφανίζονται αφορούν μια σύνθεση από ποιήματα και αποφθέγματα των Καβάφη, Σεφέρη, Ελύτη, Χριστόπουλου, Σολωμού και Ρίτσου σε σχολείο της Καστοριάς με όνομα « Η Καστοριά συναντά τους ποιητές μας» και ως δημιουργοί ορίζονται οι ποιητές. Η δεύτερη περίπτωση αφορά το ποίημα «Το Βραχώρι» του Φάνη Δημούση που δομεί έναν τοίχο του 1^{ου} δημοτικού Αγρινίου.

Στις επιγραφές βρίσκονται τρεις περιπτώσεις. Η πρώτη αφορά έναν «Μνημειώδη Ιερό Πίνακα Χωρίων της Αγίας Γραφής που αποδεικνύει την "ελληνικότητα" της Μακεδονίας, προφητικώς και ιστορικώς» που βρίσκεται στο 4^ο δημοτικό Καστοριάς και είναι προσφορά του Μητροπολίτη Ζιχνών και Νευροκοπίου, Σπυρίδων, Έκδοση Συλλόγου Συμπαραστάσεων Κρατουμένων "Ο Ονήσιμος". Η δεύτερη περίπτωση αφορά ένα Κολάζ γράμμα-γράμμα της επιγραφής: «ΟΠΩΣ ΤΑ ΑΝΘΗ ΣΤΟΛΙΖΟΥΝ ΤΗΝ ΓΗΝ ΚΑΙ ΟΙ ΑΣΤΕΡΕΣ ΤΟΝ ΟΥΡΑΝΟ ΤΟΙΟΥΤΟ ΤΡΟΠΩΣ ΚΑΙ ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΚΟΣΜΟΥΝ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Η ΕΛΛΑΔΑ ΤΩΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΩΝ» που βρίσκεται στο 1^ο δημοτικό Καστοριάς και είναι άγνωστης προέλευσης. Η τρίτη περίπτωση αφορά Στο δημοτικό της Καλλιθέας στην Κατερίνη καταγράφηκε στη συγκεκριμένη θεματική μια επιγραφή που αναφέρει « Έστιν ουν Ελλάς και η Μακεδονία».

Τέλος, δυο είναι οι περιπτώσεις που αναφέρονται στην Επανάσταση του 1821 και μια αναφορικά με τον Θούριο του Ρήγα Φεραίου. Το απόσπασμα του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη από τον λόγο του (8-10-1838) το οποίο απευθύνεται σε νέους με την προτροπή να μάθουν γράμματα και μια φράση του Κωστή Παλαμά που αφορά το ένδοξο '21: "Τούτο το λόγο θα σας πω δεν έχω άλλο κανένα μεθύστε με τ' αθάνατο κρασί του εικοσιένα", αναφέρονται στην Ελληνική Επανάσταση.

Ο Θούριος του Ρήγα Φεραίου εμφανίζεται μια μοναδική φορά σε σχολείο του Κωσταραζίου Καστοριάς, άγνωστης προέλευσης ενώ ως δημιουργός υπογράφει ο Ρήγας Φεραίος/ Βελεστινλής.

4.2.6 Έργα μαθητών

Σε αυτήν τη θεματική κατηγορία συμπεριλαμβάνονται όλες οι εικονιστικές αποτυπώσεις των μαθητών στο σχολείο, που αποτελούν ιστορικές, και μη, διακοσμήσεις. Στην πλειοψηφία τους αποτελούν ιστορική διακόσμηση για αυτό και εντάσσονται σε ξεχωριστή ενότητα που επιβάλλει την ανάλυσή τους. Γενικά η δειγματοληψία των δημιουργιών των μαθητών δεν διακοσμούν για όλη την σχολική χρονιά τους τοίχους διότι συνήθως είτε πρόκειται για κάποιο project που παρουσιάζουν φωτογραφίες από μελέτες και επισκέψεις τοπίων είτε πρόκειται για διακόσμηση σε εθνικές

επετειούς, κάτι το οποίο εμφανίζεται αρκετά στην συγκεκριμένη έρευνα για τους εορτασμούς της Ελληνικής επανάστασης και του 1940.

Την πλειοψηφία του δείγματος φαίνεται να κατέχουν τα κολάζ σε χαρτόνια με συνθέσεις των μαθητών από διάφορες τάξεις του δημοτικού σχολείου μεμονωμένα ή μεικτά. Η θεματολογία των χαρτονιών αφορά την αρχαιότητα και τον εορτασμό των εθνικών μας επετείων με την πιο συχνή εμφάνιση να αποτελεί η θεματολογία με έργα σε κολάζ που αφορούν πηλίνα αγγεία και μάσκες, πλήθος κίωνων και αμφορέων. Πιο συγκεκριμένα στο σχολείο των Λουτρών καταγράφηκαν 15 εικόνες σε σύνθεση-κολάζ από τους μαθητές της Δ' δημοτικού. Μεταξύ άλλων βρίσκεται ένα κολάζ με αναρτημένες εικόνες Μινωικού- Μυκηναϊκού πολιτισμού. Εκτός από τα χαρτόνια τύπου κολάζ, υπάρχει μια χρονογραμμή που ορίζει χρονικά την Κλασική και Ελληνιστική εποχή, ζωγραφιά σε καμβά με κηρομπογιές με στοιχεία αναπαράστασης της Παλαιολιθικής εποχής. Στο 1^ο δημοτικό Νεάπολης εμφανίζεται μια ζωγραφιά αναπαραγωγής πίνακα του Αγίου Γεωργίου και μόνο στο 1^ο και 2^ο δημοτικό Διαβατών και σε ακόμα ένα δημοτικό εμφανίζεται μια σύνθεση-κολάζ με φωτογραφίες από τα γεγονότα του Πολυτεχνείου. Τα υπόλοιπα στοιχεία που αντιστοιχούν σε διακοσμήσεις εθνικών επετείων είναι ελληνικά σημαία σε χαρτόνια, με γκοφρέ και τα περισσότερα σε σύνθεση-κολάζ με εικόνες και ζωγραφίες των παιδιών. Υπάρχουν αρκετά στοιχεία που δεν αποτελούν ιστορικό περιεχόμενο, τα οποία κατά την μελέτη της έρευνας ορίζονται ως «Λοιπά στοιχεία» ή ως «Διακοσμητικά στοιχεία» καθώς καταγράφηκαν από τους φοιτητές και αφορούν κοινωνικά ζητήματα όπως είναι η βία, ο εκφοβισμός και ο ρατσισμός, κανόνες υγιεινής αναρτημένοι σε πίνακα, χειροτεχνίες με θεματολογία τα παιδικά δικαιώματα και διάφορες καρτέλες στον διάδρομο με συμβουλές προς τους μαθητές για την καλύτερη διαβίωση στον σχολικό χώρο.

4.2.7 Άλλο

Η συγκεκριμένη κατηγορία καλύπτει όλες εκείνες τις περιπτώσεις που τα οπτικά ιστορικά αφηγήματα και άλλα στοιχεία στους σχολικούς χώρους δεν μπόρεσαν να ενταχθούν σε κάποια από τις παραπάνω θεματικές κατηγορίες. Όμως υπάρχουν καταγραφές από τους φοιτητές που τα στοιχεία αυτά εντάχθηκαν σε παραπάνω θεματικές κατηγορίες. Ωστόσο κατά την ανάλυση της έρευνας επαναταξινομήθηκαν και στην πλειοψηφία τους θα μπορούσαμε να πούμε πως αφορούν την τέχνη. Για παράδειγμα στο δημοτικό σχολείο Δοξάτου Δράμας βρίσκονται τα περισσότερα από αυτά τα στοιχεία, όπου μια σειρά δημιουργιών από διάφορους καλλιτέχνες διακοσμεί τους χώρους του σχολείου. Οι καλλιτέχνες αυτοί είναι οι εξής: Ε. Σπαθάρης, Γ. Ιακωβίδης, Γ. Σικελιώτης, Θ. Φλώρα-Καραβία, Γιοχάνες Βερμάρ, Πέτερ Μπρέγκελ, Νικολά Πουσέν, Κλοντ Μονέ, Βίνσεντ Βαν Γκογκ, Φρα Αντζέλικο, Ωγκουστ Μάκε και ορισμένες δημιουργίες είναι προσφορά της Εθνικής Πινακοθήκης.

Σε ένα σχολείου του Ωρωπού, συγκεκριμένα στην περιοχή του Συκαμίνου, καταγράφηκαν διαφημιστικά φυλλάδια μουσείων και αξιοθέατων του νομού Αττικής. Στο 12^ο δημοτικό Βόλου υπάρχουν δίσκοι και βινύλια τα οποία εμπεριέχουν παραδοσιακούς χορούς. Στα σχολεία της Λάρισας εμφανίζονται επιγραφές που εξυμνούν την Ελλάδα και ένα ψηφιδωτό με τον κλάδο δάφνης των Ολυμπιακών αγώνων.

Αρκετά στοιχεία που δεν εντάσσονται σε συγκεκριμένη κατηγορία βρέθηκαν σε σχολεία της Χαλκίδας και αφορούν αφίσες της Unicef, των Γιατρών χωρίς Σύνορα, προληπτικά μέτρα

αντισεισμικής προστασίας στο σπίτι μας προσφορά του ΥΠΕΧΩΔΕ, Οργανισμός αντισεισμικού σχεδιασμού και προστασίας.

Σε κάποια δημοτικά της Αθήνας εμφανίζονται διακοσμητικά αυτοκόλλητα με λουλούδια και χρωματιστά μολύβια, ενώ σε σχολεία της Καστοριάς υπάρχουν βιβλία ως διακοσμητικά. Γενικά και σε αυτή την κατηγορία έχει καταγραφεί η ύπαρξη ελληνικών σημαιών, εικόνες αναφορικά με τους Ολυμπιακούς αγώνες, ωστόσο δεν εντάχθηκαν σε άλλη θεματική γιατί δεν αποτελούν έργα μαθητών, καθώς εκεί σημειώθηκαν οι αναφορές στις παραπάνω δύο διακοσμητικές θεματολογίες. Τα υπόλοιπα στοιχεία εμφανίζονται από μια φορά στα σχολεία και ορισμένα από αυτά είναι ένας πίνακας με τον ποιητή Αθανάσιο Χριστόπουλο, ένα ντουλάπι που περιέχει εργαλεία, διάσπαρτα βιβλία και μια βιβλιοθήκη σε ένα σχολείο και το πολεμικό μουσείο Καλπάκι.

4.3 Ιστορικά πρόσωπα- Ιστορικά γεγονότα

Σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται μια προσπάθεια ερμηνείας των δεδομένων υπό το πρίσμα των ιστορικών προσώπων και των ιστορικών γεγονότων. Οι παρακάτω θεματικές κατηγορίες δεν διαφέρουν από όσες παρουσιάστηκαν και αναλύθηκαν παραπάνω και εστιάζουν στις εικόνες με ιστορικό περιεχόμενο και στα έργα πλαστικής.

4.3.1 Ιστορικά πρόσωπα στις εικόνες με ιστορικό περιεχόμενο

Όπως φάνηκε στο δείγμα η κατηγορία που αφορά την Ελληνική επανάσταση του 1821 καλύπτει παραπάνω από το μισό, περίπου το 54%, με συνολικό πλήθος 249 εικόνων. Παρακάτω παρουσιάζεται ο γενικός πίνακας με τα ιστορικά πρόσωπα που εμφανίζονται συχνότερα:

Ιστορικά πρόσωπα	Πλήθος
Γεώργιος Καραϊσκάκης	25
Ρήγας Φεραίος	21
Κωνσταντίνος Κανάρης	20
Αθανάσιος Διάκος	20
Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα	20
Ιωάννης Καποδίστριας	20
Θεόδωρος Κολοκοτρώνης	18
Μιαούλης Ανδρέας	17
Διονύσιος Σολωμός	15

Παπαφλέσσας	9
Μέγας Αλέξανδρος	8
Οδυσσεάς Ανδρούτσος	4

Πίνακας 6: Τα ιστορικά πρόσωπα με την μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης.

Τα στοιχεία αυτού του πίνακα επιβεβαιώνουν για ακόμα μια φορά την κυριαρχία της θεματικής κατηγορίας της Ελληνικής επανάστασης, όπως επίσης και τη μεγάλη εμφάνιση της κατηγορίας των σημαντικών προσώπων με τον Ιωάννη Καποδίστρια να εμφανίζεται 20 φορές.

Τα πρόσωπα της θεματικής κατηγορίας της Ελληνικής επανάστασης με τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης, όπως φαίνεται, είναι ο Γεώργιος Καραϊσκάκης, Ρήγας Φεραίος, Κωνσταντίνος Κανάρης, Αθανάσιος Διάκος, Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Μιαούλης Ανδρέας, Διονύσιος Σολωμός και ο Παπαφλέσσας. Τα περισσότερα από αυτά τα πρόσωπα εμφανίζονται σε κάδρα στους διαδρόμους των σχολείων και ανήκουν σε σειρές κάδρων, οι οποίες έχουν ίδιες προελεύσεις στα περισσότερα σχολεία και αυτές είναι το Γεωγραφικό Ινστιτούτο Σωκράτη Αγγελέτου, Εκδόσεις ΑΤΛΑΝΤΙΣ και Εκδόσεις Ρέκου.

Συμπληρωματικά, εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα εμφανίζεται 20 φορές όσο και οι περισσότεροι ήρωες της Ελληνικής επανάστασης. Ένα τέτοιο γεγονός είναι άξιο σχολιασμού διότι η επικρατέστερη άποψη για τα δυο φύλλα αναφέρει πως οι άντρες είναι οι «ήρωες, γενναίοι» σε τέτοια γεγονότα και οι γυναίκες είναι εκείνες που έμεναν πάντοτε πίσω με τα παιδιά και τους γηραιότερους. Ίσως η μεγάλη εμφάνιση της Μπουμπουλίνας να αφορά την προσπάθεια των φορέων να αναβαθμίσουν έμμεσα την θέση της γυναίκας κάτι που αποδεικνύει την αλληλουχία κοινωνίας και σχολείου, ίσως απλά να γνώριζαν τα συγκεκριμένα πρόσωπα της επανάστασης και να αναπαρήγαγαν στις διάφορες σειρές κάδρων που προσέφεραν στα σχολεία. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει πως η οπτική αφήγηση στους σχολικούς τοίχους παύει να σχετίζεται κατά βάση με την ελληνική στρατιωτική και πολιτική ιστορία κάτι που οδηγεί στο συμπέρασμα της ανδροκεντρικής πρόσληψης της ιστορίας. Ωστόσο εξίσου εντύπωση προκαλεί η απουσία άλλων γυναικών ηρώων όπως εκείνη της Μαντώ Μαυρογένους.

Τα εικονογραφικά στοιχεία του δείγματος φανερώνουν σε γενικές γραμμές πως ο Μέγας Αλέξανδρος εμφανίζεται ελάχιστες φορές σε προσωπογραφίες. Υπάρχουν ορισμένες αναπαραγωγές εικόνων του Φιλίππου Β' και του τάφου του και ελάχιστες αναπαραγωγές εικόνων με αρχαία ιστορικά πρόσωπα όπως είναι ο Αισχύλος, ο Αρχιμήδης, ο Δημόκριτος κτλ., ωστόσο δεν αντιπροσωπεύουν μεγάλο αριθμό στο δείγμα επομένως δεν εντάσσονται σε πίνακα. Τα υπόλοιπα εικονογραφικά στοιχεία αφορούν την θεματική κατηγορία της Αρχαιότητας με αναπαραγωγές εικόνων από αρχαίους θεούς και διάφορα ευρήματα.

4.3.2 Ιστορικά πρόσωπα στα έργα πλαστικής

Στην περίπτωση της θεματικής κατηγορίας των έργων πλαστικής το πρόσωπο με την μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης είναι ο Μέγας Αλέξανδρος και συγκεκριμένα εμφανίζεται στα σχολεία σε προτομές. Οι περιπτώσεις που εμφανίζεται ο Μέγας Αλέξανδρος, γενικά, είναι 31 και στην συνέχεια ακολουθεί το αστέρι της Βεργίνας, είτε μπρούτζινο είτε χάλκινο. Οι περισσότερες προτομές είναι

δημιουργία και προσφορά στα σχολεία του γλύπτη Λάζαρου Λαμέρα, ενώ για το αστέρι της Βεργίνας φέρει πάνω του την υπογραφή «ΣΤΡΑΒΩΝ». Τρεις φορές εμφανίζεται η προτομή του Ρήγα Φεραίου, ενώ από μια φορά εμφανίζονται οι προτομές του Γεωργίου Καραϊσκάκη, Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, Λασκαρίνας Μπουμπουλίνα, Κανάρη Κωνσταντίνου καθώς και του Πλάτωνα και του Ποσειδώνα. Οι δημιουργοί ορισμένων προτομών από τους ήρωες τις Ελληνικής επανάστασης είναι η Μελπωμένη Θέσσα και η Άννα-Μαρία Θέσσα ενώ κάποιες άλλες αποτελούν προσφορές ιδιωτών χωρίς να αναγράφεται το όνομα.

4.3.3 Ιστορικά γεγονότα

Όπως και στην πρώτη έρευνα (Πάντσιος, 2013) σχετικά με την ιστορική εικονογράφηση στα σχολεία, έτσι και σε αυτήν, εξετάζονται τα γεγονότα που εμφανίζονται μέσα από την διακόσμηση στους σχολικούς τοίχους, την λεγόμενη οπτική αφήγηση. Ο πίνακας που δημιουργήθηκε για τα αναφερόμενα ιστορικά γεγονότα σχολιάστηκε στο υποκεφάλαιο 4.2.1 ωστόσο στις περιπτώσεις των εικονογραφικών στοιχείων που αποτυπώνουν ιστορικά γεγονότα κυριαρχούν τα γεγονότα που αφορούν κυρίως την Ελληνική επανάσταση του 1821 και ορισμένα προεπαναστατικά γεγονότα. Επίσης εμφανίζονται γεγονότα όπως η πολιορκία του Μεσολογγίου, διάφοροι όρκοι της επανάστασης, διάφορες σκηνές από την ζωή του Μ. Αλεξάνδρου και διάφορα άλλα γεγονότα τα οποία θα σχολιαστούν παρακάτω.

Τα περισσότερα γεγονότα που εμφανίζονται στην ιστορική διακόσμηση καλύπτονται στις θεματικές κατηγορίες των εικόνων με ιστορικό περιεχόμενο και των ιστορικών κειμένων. Στις εικόνες με ιστορικό περιεχόμενο παρατηρούνται, εκτός από τις προσωπογραφίες σε μορφή αναπαραγωγής εικόνων, διάφορες ιστορικές μάχες που είναι γνωστές και τα γεγονότα σχετίζονται με το Μεσολόγγι, καθώς εμφανίζεται αρκετές φορές οι πίνακες με την Έξοδο του Μεσολογγίου και τον Χορό του Ζαλόγγου. Στην θεματική κατηγορία των ιστορικών κειμένων τα γεγονότα που σημειώνονται περισσότερο αφορούν το Σύνταγμα του 1844, τον όρκο του Μ. Αλεξάνδρου και έναν λόγο του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη που προτρέπει τους νέους να μάθουν γράμματα.

Τα προεπαναστατικά γεγονότα περιλαμβάνουν την περίπτωση της εκπαίδευσης στην περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με την αναπαραγωγή του γνωστού πίνακα του Νικόλαου Γύζη «Το κρυφό σχολειό». Σε αυτή την περίπτωση στην σχολική και δημόσια ιστορία το κρυφό σχολειό παρουσιάζεται ως γεγονός ενώ στην ακαδημαϊκή ιστορία πλέον το κρυφό σχολειό θεωρείται ότι αποτελεί έναν εθνικό μύθο.

Οι διάφορες σκηνές από την ζωή του Μ. Αλεξάνδρου παρουσιάζονται στις θεματικές κατηγορίες που αναφέρθηκαν παραπάνω, ωστόσο εμφανίζονται ως γεγονότα και στους ιστορικούς χάρτες όπου απεικονίζονται διάφορες μάχες του, όπως τον χάρτη που εμφανίζεται με την εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου. Στο δείγμα εμφανίζεται ο πίνακας «Η φυγή των κατοίκων της Πάργας» του Τσόκου Διονύσιου, που αναφέρεται στη μετακίνηση των κατοίκων της Πάργας προς την Κέρκυρα, τότε υπό την κατοχή της Μ. Βρετανίας, για να γλυτώσουν από τους Οθωμανούς.

4.3.4 Ιστορικά πρόσωπα- ιστορικά γεγονότα ανά γεωγραφική περιοχή

Σε αυτό το σημείο γίνεται λόγος για τα ιστορικά γεγονότα που εντοπίστηκαν να εμφανίζονται περισσότερο σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές. Κατά την διάρκεια μελέτης της έρευνας έγινε φανερή η υπερίσχυση των προσώπων και γεγονότων της Ελληνικής Επανάστασης 1821 και του Β'

Παγκοσμίου πολέμου ενώ εντύπωση προκάλεσε το γεγονός ότι τα γεγονότα του Πολυτεχνείου 1973 και του Μακεδονικού Αγώνα 1904-1908 δεν εμφανίζονται παρά μόνο σε σχολεία από συγκεκριμένες περιοχές.

Συγκεκριμένα όσον αφορά το Πολυτεχνείο, εμφανίζεται ένας πίνακας ζωγραφικής στο 1^ο δημοτικό Αγρινίου με τα γεγονότα του Πολυτεχνείου 1973 προσφορά του Θ.Βαλαώρα. Οι υπόλοιπες εμφανίσεις, οι οποίες είναι ελάχιστες, αφορούν έργα μαθητών και ιστορικά κείμενα ως ιστορικές διακοσμήσεις στους πίνακες ανακοινώσεων των σχολείων και δεν αποτελούν μόνιμη διακόσμηση καθώς εμφανίζονται μονάχα στον εορτασμό της ημέρας του Πολυτεχνείου. Η εμφάνιση των προσώπων του Μακεδονικού Αγώνα παρατηρείται σε δυο σχολεία εκ των εκατό. Στο σχολείο της Καλλιθέας στην Κατερίνη και στο 1^ο δημοτικό Αξιούπολης στο Κιλκίς. Στο πρώτο σχολείο εμφανίζονται 9 αναπαραγωγές εικόνων με τους ήρωες του αγώνα και αυτοί είναι οι εξής: Καπετάν Ακρίτας, Καπετάν Ρουβάς, Καπετάν Βαγγέλης, Δημ. Νταλίπη, Καπετάν Βάρδας, Καπετάν Άγρας, Ευθύμιος Καούδης, Δόμνα Βιζβίζη και Αγγελής Γάτσος. Η δεύτερη εμφάνιση στο 1^ο δημοτικό σχολείο Αξιούπολης στο Κιλκίς αφορά τον Γερμανό Καραβαγγέλη σε αναπαραγωγή πίνακα με άγνωστη προέλευση. Αν αναλογιστούμε πως η γεωγραφική περιοχή όπου εντάσσονται τα δυο σχολεία είναι η Μακεδονία γίνεται αντιληπτό πως τονίζεται και η τοπική ιστορία.

Η επιλογή για τον σχολιασμό των παραπάνω συγκεκριμένων θεματικών κατηγοριών, όσον αφορά τα ιστορικά πρόσωπα και τα ιστορικά γεγονότα, έγινε με βάση του πού εμφανίζονται περισσότερο και πιο συχνά ώστε να υπάρχει αντιπροσωπευτικό δείγμα προς σχολιασμό. Για αυτόν το λόγο δεν αναφέρθηκαν σε αυτό το υποκεφάλαιο οι θεματικές κατηγορίες Ζωγραφισμένες επιφάνειες- Γκράφιτι και Άλλο.

5. Διαπιστώσεις- Συζήτηση

Μελετώντας συνολικά τα δεδομένα της έρευνας γίνεται αντιληπτό ότι το σύνολο των σχολείων της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στη χώρα μας δεν επαρκεί ώστε να επιτρέπεται μια ασφαλής εξαγωγή συμπερασμάτων ως προς το σύνολο της χώρας. Η επιλογή του δείγματος είναι τυχαία και ευκαιριακή καθώς οι ερευνητές που διεξήγαν την συγκεκριμένη έρευνα είναι φοιτητές που μελετούσαν τα σχολεία των περιοχών από όπου κατάγονται, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα να υπάρχει μεγαλύτερη αντιπροσώπευση της Μακεδονίας και κυρίως της Κεντρικής, σε σχέση με τις υπόλοιπες γεωγραφικές περιοχές της Ελλάδας. Έτσι υποθέτουμε πως αν η έρευνα είχε πραγματοποιηθεί σε περισσότερα νησιά για παράδειγμα, τα διακοσμητικά στοιχεία με ιστορικό περιεχόμενο του δείγματος θα διέφεραν.

Ένα πρώτο και βασικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι δεν υπάρχει και τόσο μεγάλη ποικιλομορφία στα ιστορικά διακοσμητικά στοιχεία των σχολείων που ερευνήθηκαν σε αντίθεση με την πρώτη έρευνα (Πάντσιος, 2013) όπου εκτός από πλήθος εικονιστικών στοιχείων, διαφορετικών μεταξύ τους, χρειάστηκε να προστεθεί μια επιπλέον θεματική κατηγορία, αυτή των ιστορικών κειμένων. Σε κάθε βασική θεματική κατηγορία ανάλυσης της ιστορικής διακόσμησης (π.χ. εικόνες, γλυπτά, χάρτες κλπ) έγινε προσπάθεια οι θεματικές υποκατηγορίες να είναι ομοιόμορφες μεταξύ τους και συγκρίσιμες, ωστόσο σε κάθε περίπτωση παρουσιαζόταν η ανάγκη δημιουργίας και μιας νέας υποκατηγορίας για να ανταποκρίνεται στα επιμέρους δεδομένα της κάθε βασικής κατηγορίας. Οι περισσότερο συνηθισμένες ήταν οι υποκατηγορίες της Επανάστασης 1821, η Αρχαιότητα, η

Νεότερη Ελλάδα και οι γνωστές προσωπικότητες με κυρίαρχο ρόλο εδώ να έχει ο Μέγας Αλέξανδρος.

Το δεύτερο και εξίσου βασικό συμπέρασμα αφορά την υπέρογκη ύπαρξη ιστορικών προσώπων να απεικονίζονται συστηματικά με διάφορους τρόπους, όπως ελαιογραφίες, αναπαραγωγές εικόνων κ.α. Πρόκειται κυρίως για ήρωες της Ελληνικής Επανάστασης και πρόσωπα όπως ο Μέγας Αλέξανδρος, σε προτομές. Είναι ενδεικτικό ότι το συνολικό πλήθος των διακοσμητικών στοιχείων της θεματικής υποκατηγορίας «Επανάσταση 1821» ανέρχεται σε 249 εικόνες.

Γενικά στις επτά κατηγορίες, όπου ταξινομήθηκαν τα στοιχεία ιστορικής διακόσμησης, παρατηρήθηκε έμφαση στην πολεμική, στρατιωτική και γενική ιστορία παρά στα στοιχεία πολιτισμού και την τοπική ιστορία. Στις εικόνες με ιστορικό περιεχόμενο το μισό πλήθος κατείχαν οι αναπαραγωγές εικόνων από ήρωες της Ελληνικής Επανάστασης και ζητήματα της Αρχαιότητας. Όσα σχολεία είχαν καταγεγραμμένα έργα πλαστικής αυτά αφορούσαν προτομές του Μεγάλου Αλεξάνδρου και σε ορισμένες περιπτώσεις προτομές ηρώων του 1821. Οι ιστορικοί χάρτες δεν ήταν εύκολο να ταξινομηθούν ωστόσο περιλαμβάνονται διάφορες θεματικές κατηγορίες (πολιτικοί, πολεμικοί, ιστορικοί, τοπικοί και πολιτιστικοί), ενώ και σε αυτή την περίπτωση «πρωταγωνιστής», εκτός των τόπων που αναφέρονται, είναι ο Μέγας Αλέξανδρος και η εκστρατεία του. Στις ζωγραφισμένες επιφάνειες- γκράφιτι οι καταγραφές ήταν αρκετά σκόρπιες και αφορούσαν διάφορα διακοσμητικά στοιχεία, τα οποία στις περισσότερες περιπτώσεις δεν αποτελούν αμιγώς ιστορική διακόσμηση. Στην κατηγορία των ιστορικών κειμένων κυρίαρχο ρόλο έπαιξε η θέσπιση του Συντάγματος το 1844, επομένως παρατηρείται και εδώ η έμφαση στην πολιτική και στρατιωτική ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Η κατηγορία με τα έργα των μαθητών είναι αρκετά ενδιαφέρουσα διότι κυριαρχούν θέματα της Αρχαιότητας και διάφορα διακοσμητικά στοιχεία πολιτισμού και άλλα γενικού περιεχομένου, που δεν αφορούσαν την έρευνα.. Η τελευταία κατηγορία (Άλλο ή διαφορετικά θα μπορούσε να σχολιαστεί ως Λοιπά στοιχεία) περιλάμβανε όσα δεν μπορούσαν να ομαδοποιηθούν και περιείχε καθαρά διακοσμητικά στοιχεία που δεν εντάσσονται ούτε στη γενική αλλά ούτε και στην τοπική ιστορία.

Όσον αφορά την ύπαρξη διακοσμητικών στοιχείων που αφορούν τη γενική και την τοπική ιστορία παρατηρήθηκε πως στην ιστορική διακόσμηση των σχολείων δίνεται έμφαση στη γενική. Κάτι τέτοιο φαίνεται από τις μεγάλες σειρές κάρδων που είναι κοινά στα περισσότερα σχολεία και αναπαριστούν τα ίδια ιστορικά θέματα και πρόσωπα. Αυτό σημαίνει πως το κράτος ανά περιόδους σε συνεργασία με διάφορους φορείς «εφοδίαζε» τα σχολεία με διακοσμητικά στοιχεία ίδιου περιεχομένου με αποτέλεσμα να παραμερίζεται η αναπαράσταση της τοπικής ιστορίας της περιοχής όπου βρίσκεται το κάθε σχολείο. Σε ελάχιστες περιπτώσεις σχολείων όπως της Θεσσαλονίκης και του Βόλου εμφανίζονται φωτογραφίες που αναφέρονται στην τοπική ιστορία, με ύπαρξη εικόνων από αξιοθέατα όπως υπήρχαν στο συγκεκριμένο τόπο σε παλαιότερες εποχές. Σε ορισμένες περιπτώσεις όμως παρατηρείται πως ενώ τα διακοσμητικά στοιχεία που εμφανίζονται ανήκουν στην τοπική ιστορία, εύκολα παραπέμπουν και στην γενική ιστορία όπως για παράδειγμα σε σχολεία της Αττικής εμφανίζονται φωτογραφίες από την Ακρόπολη και τον Παρθενώνα. Πολλές από τις περιπτώσεις της τοπικής ιστορίας εντάχθηκαν στην κατηγορία Έργα μαθητών όπου συμπεραίνεται η ενασχόληση των παιδιών με τη διακόσμηση του σχολείου και την παρουσίαση της τοπικής ιστορίας μέσα από πρωτοβουλίες των εκπαιδευτικών.

Ένα ζήτημα που προκύπτει για την γενική και τοπική ιστορία είναι αυτό της απουσίας αρκετών διακοσμητικών στοιχείων που να αφορούν τον Μακεδονικό Αγώνα. Ενώ παρατηρείται τεράστια αναφορά στην Ελληνική Επανάσταση, όπως και σε θέματα Αρχαιότητας και στον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, ειδικά στο έπος του '40, τα πρόσωπα και τα γεγονότα του Μακεδονικού Αγώνα δεν εμφανίζονται ιδιαίτερα στο δείγμα, αν και θα περίμενε κανείς το αντίθετο εφόσον ένα μεγάλο μέρος του δείγματος προέρχεται από σχολεία της Μακεδονίας. Οι δυο περιπτώσεις που εμφανίζονται εικόνες με αναφερόμενο γεγονός τον Μακεδονικό αγώνα αφορούν ένα σχολείο του Κιλκίς και ένα της Κατερίνης. Έτσι σε αυτή την περίπτωση, συμπερασματικά για τα συγκεκριμένα σχολεία, θα μπορούσε να σχολιαστεί πως εκτός από την γενική ιστορία που αφορά περισσότερο τους μεγάλους πολέμους του έθνους, υπάρχουν διακοσμητικά στοιχεία αναφορικά με την τοπική ιστορία και αυτά αφορούν τον Μακεδονικό αγώνα.

Αναφορικά με την διαφορά της ύπαρξης στοιχείων πολιτισμού και τοπικής ιστορίας ή της ύπαρξης στοιχείων που αφορούν πολεμικά γεγονότα και μεγάλες στιγμές του έθνους αν ανατρέξουμε στον μεγάλο γενικό πίνακα με τις θεματικές κατηγορίες γίνεται αμέσως αντιληπτή η υπερίσχυση της ύπαρξης στοιχείων που αφορούν μεγάλες στιγμές του έθνους. Γενικότερα τονίζεται η πολιτική, στρατιωτική και διπλωματική ιστορία του Ελληνικού έθνους, παρά ο πολιτισμός και η τοπική ιστορία της κάθε γεωγραφικής περιοχής που βρίσκονται τα σχολεία που μελετήθηκαν.

Ύστερα από τη μελέτη των αναλύσεων των αποτελεσμάτων της πρώτης έρευνας (Πάντσιος, 2013) και τις αναλύσεις της τωρινής οι διαφορές δεν είναι πολλές και οι θεματικές κατηγορίες στην πλειοψηφία τους είναι ίδιες. Στην αρχική έρευνα (Πάντσιος, 2013) μελετήθηκαν περισσότερα σχολεία και καταγράφηκαν συνολικά περισσότερα εικονογραφικά στοιχεία, επομένως έχει μεγαλύτερη αντιπροσωπευτικότητα, αν και τελικά η συνολική εικόνα, πλην εξαιρέσεων, είναι παρόμοια. Η θεματική κατηγορία που υπερισχύει είναι η «Επανάσταση 1821», στην οποία εντάσσονται και τα γεγονότα της Εξόδου του Μεσολογγίου, η οποία εμφανίζεται σχεδόν σε όλα τα σχολεία με τις αναπαραγωγές πινάκων του Θεόδωρου Βρυζάκη και αναπαραγωγές εικόνων και κάδρων με προέλευση από το Γεωγραφικό Ινστιτούτο του Σωκράτη Αγγελέτου. Η αμέσως επόμενη κατηγορία και στις δυο έρευνες είναι η «Αρχαιότητα», η οποία περικλείει κατά βάση πρόσωπα όπως τον Μέγα Αλέξανδρο, τον Φίλιπο Β' και αρχαίους λόγιους όπως τον Πλάτων και τον Αριστοτέλη.

Μια απόκλιση που προκαλεί ενδιαφέρον είναι ο αριθμός εμφάνισης του γνωστού πίνακα του Νικόλαου Γύζη «Το κρυφό σχολειό». Ενώ στο τωρινό δείγμα εμφανίζεται 6 φορές στην αρχική έρευνα φαίνεται να εμφανίζεται 31 φορές. Αυτό μπορεί να αποδοθεί στην διαφορά των γεωγραφικών περιοχών του ενός δείγματος με το άλλο, ενώ όσον αφορά τα σχολεία της Μακεδονίας οι ιστορικές διακοσμήσεις δεν έχουν καμία διαφοροποίηση. Η τωρινή έρευνα λειτουργεί συμπληρωματικά στην αρχική καθώς οι ιστορικές διακοσμήσεις, ανά τα χρόνια, έχουν το ίδιο πλαίσιο και κινούνται γύρω από τον ίδιο άξονα που δεν είναι άλλος από την υπερίσχυση της ύπαρξης οπτικών αφηγημάτων που «αναπαράγουν» τα πολεμικά γεγονότα, την έμφαση στα σημαντικά ιστορικά πρόσωπα που κατά πλειοψηφία, βάσει δείγματος, είναι άντρες και τις μεγάλες στιγμές του ελληνικού έθνους.

6. Βιβλιογραφία

Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. Εισαγωγή, στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.), (2015). Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σ. 9-26.

Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.), (2015). Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη.

Ασδραχάς, Σπ. Ι. (1983) Ζητήματα Ιστορίας, Αθήνα: Θεμέλιο.

Βρεττός, Γ. (1990) "Το έργο ζωγραφικής ως πηγή στο μάθημα της Ιστορίας: εικαστική διατύπωση και αξιολόγηση του ιστορικού θέματος", στο: ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ 9, σσ. 93-122.

Δαλκαβούκης, Β. – Τσέκου, Κ. (2015), Χτίζοντας τη δημόσια ιστορία στον χώρο: Η περίπτωση των μνημείων της Κομοτηνής, στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.), Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σ. σ. 115-131.

Ηλιού, Φ. (1976) Η ιδεολογική χρήση της ιστορίας. «Σχόλιο στη συζήτηση Κορδάτου-Ζεύγου», στο: ΑΝΤ1 46, σ. 31-34.

Κόκκινος, Γ. (1994) Η αντίληψη για το έθνος και την εθνική συνείδηση στα Αναλυτικά Προγράμματα Β/βάθμιας εκπαίδευσης, στο: ΠΕΦ-ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ 17.

Λεμονίδου, Ε. (2015), Δημόσια ιστορία: Η διεθνής εμπειρία και το ελληνικό παράδειγμα, στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.). Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας, σ. 83-98.

Μάππα, Σ. (1982), «Ιστορία και Ιδεολογία: τα σχολικά εγχειρίδια», στο: Κριτική της εκπαιδευτικής πολιτικής (1974-1981), Αθήνα: Κέντρο Μεσογειακών Μελετών.

Μαργαρίτης, Γ. (1984) «Ποιος φοβάται την Ιστορία;», στο: Ο (15ήμερος) ΠΟΛΙΤΗΣ 23.

Μαυροσκούφης, Δ. (1999). Η εικονογράφηση της Ιστορίας και η διακόσμηση των σχολείων: θεωρητικά προβλήματα και πρακτικά ατοπήματα. Σύγχρονη εκπαίδευση, τεύχος 105, 50-59.

Μαυροσκούφης, Δ. (1997), «Οι κυρίαρχες ιδεολογικές επιρροές στην ελληνική εκπαίδευση: το παράδειγμα της σχολικής Ιστορίας», ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ 26, σ. 19-36.

Ξωχέλλης, Π. (1994). Η Παιδαγωγική του Σχολείου, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

Ρεπούση Μ., Ανδρεάδου Χ., Πουταχίδης Α., Τσίβας Α. (2006α). Στα νεότερα και σύγχρονα χρόνια. Ιστορία της Στ' Δημοτικού, Αθήνα: Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Σάββας Κουτλογεωργίου, Η Κομοτηνή του παρελθόντος. Φωτογραφικό οδοιπορικό (1920 έως σήμερα), Δήμος Κομοτηνής – ΔΕΠΑΚ, Κομοτηνή 2006, 135.

ΥΠΕΠΘ- ΚΕΜΕ/ΠΙ (1997), Οδηγίες για τη διδακτέα ύλη και τη διδασκαλία των μαθημάτων στο Γυμνάσιο και το Λύκειο, τ. Α', ΟΕΔΒ, Αθήνα 1984 έως 1997.

Κόκκινος, Γ., στο (Freire, 1970), στο Γκόλια Π., Κυρίδης Α., Βαμβακίδου Ι., (2009), Ο σχολικός χώρος και οι ιδεολογικές του συνιστώσες: «η πατρίδα, το έθνος και η θρησκεία στους τοίχους των ελληνικών σχολείων...», 6ο Πανελλήνιο συνέδριο Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα, πρακτικά συνεδρίου τόμος Α', Παιδαγωγική Εταιρία Ελλάδος, Αθήνα: Ατραπός.

Φραγκουδάκη, Α. (1985), Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Αθήνα: Παπαζήση.

Χτίζοντας τη δημόσια ιστορία στον χώρο: Η περίπτωση των μνημείων της Κομοτηνής, στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.), Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σ. 115-131.

Burke, P. (2003). Αυτοψία: Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Moses, A. D. (2015), Πώς και γιατί η χρήση και η κατάχρηση της ιστορίας είναι αναπότρεπτη, αναπόφευκτη και ανεκτίμητη για τη δημόσια ζωή, στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. επιμ., σ. 27-48.

Noiret, S. (2015), Υπάρχει τελικά διεθνής δημόσια ιστορία; Στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σπ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.), Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα: Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σ. 51-64.

P. Nora, "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire", Representations 26 (1989).

Ιστοσελίδες:

Εικόνα

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%BD%CE%B1>

Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%BF%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82_%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CF%82_%CF%84%CE%BF%CF%85_1897

Κρυφό σχολειό

<https://images.app.goo.gl/UzHDMXcXYXarMrvt7>

Ματσακλίδης, Χ. (2018) Έρευνα σχολικών εγχειριδίων: 1897-1937: Συγκριτική έρευνα των ερμηνευτικών και διδακτικών προσεγγίσεων της περιόδου σε 3 σχολικά εγχειρίδια της Στ' τάξης του δημοτικού, Πτυχιακή εργασία, Φλώρινα: Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας. Διαθέσιμη στο: <http://dspace.uowm.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/1275/Matskalidis%20Charalampos.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, πρόσβαση 24 Απριλίου 2020.

Ορισμός της εικόνας

<https://el.thefreedictionary.com/%CE%B5%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%BD%CE%B1>

Προσηλυτισμός

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B7%CE%BB%CF%85%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82>

7. Παράρτημα

ΦΥΛΛΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ «ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ» ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗΣ

Όνομα φοιτητή / φοιτήτριας:

.....
.....

Δημοτικό σχολείο / συγκρότημα σχολείων:

.....
.....

Διεύθυνση:

.....
.....

Πόλη: .....

Σύντομη περιγραφή του κτηρίου:

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Στοιχεία «ιστορικής» διακόσμησης

A. Εικόνες με ιστορικό περιεχόμενο (πίνακες ζωγραφικής, αυθεντικοί ή αναπαραγωγές, αφίσες, φωτογραφίες ιστορικών τόπων, πόλεων, αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, αρχαιολογικών ευρημάτων)

1^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....
..... Φώτο:

2^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....
..... Φώτο:

3^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....
..... Φώτο:

4^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....
..... Φώτο:

5^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....

..... Φώτο:

6^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....

..... Φώτο:

7^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....

..... Φώτο:

B. Έργα πλαστικής (αγάλματα, προτομές, ανάγλυφα)

1^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....
..... Φώτο:

2^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....
..... Φώτο:

3^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....
..... Φώτο:

4^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....
..... Φώτο:

Γ. Ιστορικοί χάρτες (σχολικοί ιστορικοί χάρτες, αναπαραγωγές παλαιότερων χαρτών)

1^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....
..... Φώτο:

2^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....
..... Φώτο:

3^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....

..... Φώτο:

Δ. Ζωγραφισμένες επιφάνειες – γκράφιτι (σε εσωτερικούς ή εξωτερικούς τοίχους)

1^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....

.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....

.....

Κείμενο:

.....

.....

Θέση στο κτίριο:

.....

..... Φώτο:

2^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....

.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....

.....

Κείμενο:

.....

.....

Θέση στο κτίριο:

.....
..... Φώτο:

E. Ιστορικά κείμενα

1^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....
..... Φώτο:

2^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....
..... Φώτο:

ΣΤ. Έργα μαθητών

1^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....
..... Φώτο:

2^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....
..... Φώτο:

Z. Άλλο

1^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....
..... Φώτο:

2^ο διακοσμητικό στοιχείο:

Περιγραφή (είδος, περιεχόμενο):

.....
.....

Δημιουργός - προέλευση:

.....
.....

Κείμενο:

.....
.....

Θέση στο κτίριο:

.....
..... Φώτο:

Αν υπάρχουν επιπλέον διακοσμητικά στοιχεία για οποιαδήποτε κατηγορία να προστεθούν στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ της τελευταίας σελίδας

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ - ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

(για να προστεθούν επιπλέον διακοσμητικά στοιχεία ή για να σημειωθούν σχετικές παρατηρήσεις)

